

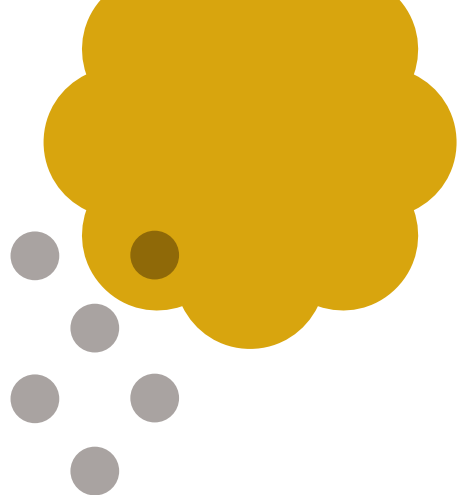
Q

06

Quaderns
del Consell
de Coordinació
Pedagògica

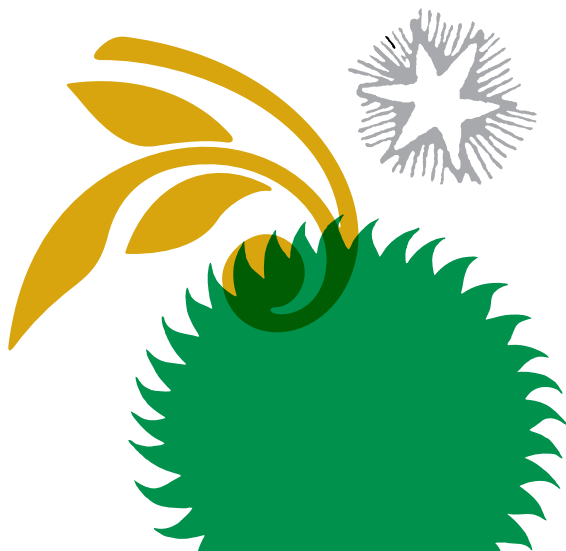
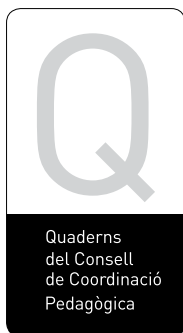

Les Cases
de la Festa
a Barcelona:
imatgeria,
foc, dansa i
música

Les Cases de la Festa a Barcelona: imatgeria, foc, dansa i música

Jordi Puig i Martín, Jordi Quintana i Albalat

Presentació

Barcelona és una ciutat molt rica pel que fa al seu patrimoni de cultura popular i tradicional. I això, que d'entrada és un motiu de satisfacció, representa també per a la ciutadania i per a les seves institucions una gran responsabilitat, de cara a mantenir viva aquesta expressió heretada i transformada de generació en generació. I és en aquest sentit que cal felicitar-nos per l'impuls, per part de l'Ajuntament de Barcelona, de la Xarxa de Cases de la Festa, una iniciativa pionera al nostre país en la línia de promoure el coneixement i fomentar la participació en tot allò relacionat amb la cultura popular i tradicional.

Aquest document que teniu a les mans, precisament, s'ha d'emmarcar dins les iniciatives d'aquesta Xarxa, i específicament dins les accions dutes a terme per a facilitar la relació entre les Cases de la Festa i les escoles i instituts de la ciutat. La inclusió en el Programa d'Activitats Escolars del Consell de Coordinació Pedagògica (www.bcn.cat/educacio/pae) de visites escolars a aquests equipaments no s'ha d'entendre sols com una activitat lúdica més, sinó com un dels principals reptes que la cultura popular i tradicional barcelonina es planteja avui dia. I és que, com bé diu Joan Soler i Amigó, "la cultura popular se situa en l'àmbit local (...). La cultura popular, doncs, se situa en el real i no en el virtual (...).

No és tant conèixer com és o d'on ve una festa, com fer-la. No és un saber sinó un fer, un experimentar, pertany a les vivències, als sabors (...). S'aprèn fent-ho. Es transmet entrant-hi. Si anem a introduir-la a l'escola, no és una matèria o assignatura, sinó que se situa en la transversalitat,

els confereix sentiment, i sentit. (...) Ara, doncs, si no és a través de l'escola (...), la transmissió de la cultura popular corre el risc de caure en l'oblit..." (Soler, 2011).

El nostre objectiu amb aquest document ha estat elaborar una eina útil. Com veureu, és un recull d'informacions i de coneixements, articulats seguint l'esquema de les visites escolars a les Cases de la Festa. Nosaltres voldríem que servís tant per a les persones que han de dur a terme les activitats, perquè puguin preparar-les amb més rigor pel que fa als continguts, com —i sobretot— per als mestres, perquè puguin preparar millor les sessions prèvies i posteriors a l'aula. I també voldríem que servís per a l'alumnat que busca saber més sobre algun tema que els hagi interessat especialment. No hem pretès fer un document exhaustiu i definitiu, sinó al contrari, un document amb diverses referències i visions, tot i que de vegades hem pres partit, el qual aportí un marc referencial a les festes i tradicions i una visió oberta, dinàmica, diversificable i ampliable, tant d'aquests referents, com dels significats atribuïbles, així com de les maneres de celebrar-les i compartir-les.

Hem organitzat la informació a partir de cinc blocs, que es corresponen amb els blocs en què s'organitzen les visites i activitats escolars a les Cases de la Festa.

La iniciativa de les Cases de la Festa, la primera que Barcelona fa d'aquestes característiques i que té programada una ampliació progressiva, dóna l'oportunitat als nens i nenes i als joves de la ciutat, i de retruc als mestres de les escoles i al professorat dels instituts, així com a les famílies, de conèixer de més a prop:

- Què són les figures, els actes i les manifestacions culturals (origen, simbolisme, diversificacions, etc.).
- Com es fan.
- Qui en fa.
- La seva concreció a Barcelona, sobretot a les festes de la Mercè i Santa Eulàlia.
- Tradicions similars a altres llocs del món.
- Indicacions i recomanacions sobre com participar-hi.

A més al web de les Cases de la Festa (<http://www.bcn.cat/casesdelafesta>) trobareu suggeriments d'activitats educatives, tant tangibles (retallables, jocs, etc.), com en línia (fetes amb JClic, webquestes i caceres del tre-

sor, etc.), experiències d'escoles i instituts, materials didàctics i recull de cançons, cantarelles i poesies.

Esperem que aquests materials serveixin per a poder caminar vers aquests objectius. Si no fos així, tota la responsabilitat seria nostra. Però, si finalment —i creiem que serà així— aquests documents són útils per a la funció per a la qual han estat pensats, el mèrit no serà només nostre, sinó de tots aquells i aquelles que ens hi han ajudat, entre els quals volem fer constar Xavier Cordoní i Joan Soler i Amigó. Moltes gràcies a tots ells!

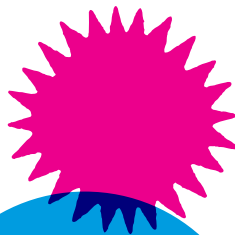
Jordi Puig i Martín, Jordi Quintana i Albalat
 Barcelona, 2013

Els gegants i els capgrossos

Pep Herrero

*Ja sonen les gralles
i arriben els nans,
darrere s'acosten
els nostres gegants.*

OLGA XIRINACS

Els gegants

Qui no ha vist en una festa major de qualsevol poble o ciutat aparèixer-hi una, dues, tres grans figures humanes, portades des de dins per traçuts i forts equilibristes, capaços de fer ballar i giravoltar les imatges gegantines? Els gegants, que avui són una figura habitual de les tradicions festives a casa nostra i que han evolucionat els darrers anys en les formes i estils més diversos, són un fet cultural d'una gran antiguitat, del qual trobem referències ja en documentació medieval de poblacions prou allunyades geogràficament. Alhora i per bé que, de gegants, en trobem a molts indrets del món, a Catalunya (i a la resta de Països Catalans), aquests han pres unes característiques que els diferencien d'altres tradicions geganteres. A Barcelona, a més, els gegants són una de les tradicions festives amb més vida.

Primeres notícies

De fet, de l'origen dels gegants no en sabem gairebé res. Hi ha qui diu que potser provenen de representacions bíbliques, destinades a instruir un poble majoritàriament analfabet. Així doncs, representacions com la de Goliat, personatge bíblic gran com un gegant, o la de sant Cristòfor, de qui la tradició diu que també era un home gegant, haurien evolucionat fins als nostres gegants. D'altres afirmen que serien més aviat representacions històriques i ho lliguen amb el fet que molts antics gegants representaven reis cristians o bé moros. D'altres apunten més enllà, i elaboren la hipòtesi segons la qual els gegants tenen un valor heràldic i el tipus de gegant que tenia una ciutat servia per a saber de quins privilegis gaudia. Finalment, alguns han proposat que es tracta sols d'elements d'entreteniment, propis d'una societat que encara no coneixia el cinema o l'esport com a espectacle.

El que sí que podem dir és que la primera referència documentada de la paraula *gegant* la trobem al *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, preservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, on es diu que a la processó de Corpus de 1424 hi hagué, entre altres representacions, la del “rei David ab lo jiguant”. Per a trobar altres mencions més explícites, caldrà esperar al segle següent, quan ja és més habitual trobar ordres de pagament o altres documents municipals, com el d'Olot de 1521, on es diu que s'ordenava pagar les despeses “per balar lo gagant al Corpus de dit any”.

Parlem ja, d'aquesta manera, de gegants que “ballen” i que podríem identificar bé amb els que coneixem avui dia. L'any 1601 fou canonitzat un sant català, Raimon de

Penyafort, i això fou celebrat a moltes poblacions del nostre país. Gràcies a aquest fet i a les descripcions que d'aquesta festa se'n recolliren en diversos municipis, podem veure que la presència de gegants com a element festiu era ja força habitual en molts indrets del territori. També són del segle XVI les primeres referències a les parelles dels gegants, és a dir, les gegantes o geganteses. En el cas de Barcelona, la primera referència a una *jigantessa* és de 1568, quan la corporació municipal féu anotar un pagament per tallar-li i cosir-li un vestit.

Els gegants i la festa

A partir de llavors, els gegants esdevenen un element festiu cada cop més arrelat en moltes viles i pobles de Catalunya. Surten habitualment a participar en la processó de Corpus, si bé també sovint en les processons dedicades a sants i, posteriorment, a marededéus, així com en festes patronals i en altres celebracions, com el Carnaval. Tot i que el seu espai natural és la festa religiosa, de mica en mica aniran prenent part en altres actes no tan vinculats a l'esfera espiritual. A partir del segle XVIII, a més, seran habituals certes prohibicions i limitacions de la presència dels gegants en determinats actes religiosos, pel fet que es troben poc adients i potser massa irreverents, i això farà que, sobretot a partir del segle XX, quedin deslligats de la marcada identificació religiosa que han tingut, sense que, per això, deixin de participar del tot en actes tradicionals, com ara a les processons de Corpus o en festes patronals en molts llocs del país. En aquells temps, els gegants generalment eren propietat dels ajuntaments, per bé que en altres casos podien ser propietat d'una parròquia, d'una confraria o, fins i tot, d'una institució, com els gegants de la Casa de Caritat, de Barcelona.

Quan arribem al segle XX, el panorama geganter que ens trobem es caracteritza sobretot per la presència tradicional de gegants en moltes poblacions, mantinguda per l'interès i la iniciativa local, tot i que no es té la consciència de pertànyer a una tradició cultural més àmplia, que abraça tot el Principat. Un fet, però, marcarà un abans i un després en la història de la tradició geganter de Catalunya: el "Concurs de gegants, nanos, y monstros tipichs" celebrat a Barcelona el 1902. Organitzat per l'Ajuntament de Barcelona, a proposta de Francesc

Cambó, que n'és regidor, aquest concurs reuneix per primera vegada 54 gegants, 4 gegantons, 33 nans i 10 figures de bestiarí vingudes de tot Catalunya, i serveix per a prendre consciència de la importància de la tradició geganter catalana. En moltes poblacions on no hi ha tradició de gegants, l'esdeveniment barceloní animarà a construir gegants o, si no és possible, a llogar-los a altres poblacions veïnes per a les festes majors, en un esclat d'interès pels gegants mai vist fins llavors.

Tanmateix, durant aquell segle no tot van ser flors i violes per als gegants. La limitació dels actes religiosos públics durant la Segona República va fer minvar molt la presència dels gegants al carrer i durant la Guerra Civil de 1936 diversos gegants foren cremats, com els de Santa Maria del Mar de Barcelona o els de Banyoles, ja que eren identificats com a rèmores, com a testimonis d'un passat, d'un món d'opressió que calia fer desaparèixer. Durant el franquisme, la tradició geganter, que fins aleshores havia rebut suport sobretot dels sectors catalanistes, va ser mirada amb desconfiança per les noves autoritats i en alguns casos va haver de "des-catalanitzar-se" per a poder sobreviure, com és el cas de Barcelona, on van batejar els gegants amb els noms de Fernando i Isabel, en representació dels Reis Catòlics.

Els gegants, avui

La fi del franquisme, però, comportà molts canvis socials que van beneficiar d'una manera o d'una altra el moviment geganter, fent-lo viure potser l'època més daurada de la seva història, com a mínim si ens fixem en el nombre de figures i el nombre de poblacions on aquest es va esdevenir. I és que a la fi de la política anticatalana del franquisme cal afegir-hi la recuperació social del

Pep Herrero

carrer i de la festa (l'ús dels espais públics estava molt controlat fins llavors), i l'assoliment de la llibertat associativa. Aquesta mescla provocà el naixement de moltes *colles geganteres*, que ompliren de gegants les ciutats i els pobles. Es va crear la Coordinadora de Geganters de Barcelona (1984) i l'Agrupació de Colles Geganteres de Catalunya (1985). Moltes escoles s'han fet fer també els seus gegants, i fins i tot algunes institucions i entitats, com el Futbol Club Barcelona o sindicats, tenen també els seus gegants. I els gegants històrics, els que han mantingut viva la tradició fins avui, han vist com, de nou, se'ls ha valorat el seu mèrit. En aquest sentit, no

podem passar per alt que un dels elements principals de la Patum berguedana, reconeguda com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la UNESCO des de l'any 2008, són els seus gegants.

Els gegants a Barcelona

Actualment, a Barcelona hi ha una quarantena de colles geganteres, que s'encarreguen i es responsabilitzen d'un centenar de gegants. A banda d'això, hi ha els gegants d'escoles, els gegants d'institucions, fins i tot gegants particulars... Com es pot veure, es fa molt difícil poder donar una xifra dels gegants que hi ha a la ciutat. De tots aquests gegants, però, n'hi ha uns que val la pena anomenar: els gegants centenaris. I és que gràcies a la llarga història de tradició gegantera a la ciutat, aquesta compta en el seu patrimoni amb unes figures de gran valor històric: els gegants vells de la Casa de Caritat, dels quals es desconeix la data exacta de creació, però dels quals se sap que són de mitjans del segle XIX, i els gegants vells de la Plaça Nova, estrenats el 1906. D'altra banda, també hem de valorar els gegants de Santa Maria del Mar, els gegants de la Ciutat i els gegants del Pi, els quals, tot i que les figures s'han anat substituint i restaurant amb els anys, han estat presents en les festes barcelonines des de fa segles.

A Barcelona, els gegants participen en els actes de ciutat, però també en les festes majors dels diferents barris, on s'organitzen cercaviles i ballades. En alguns casos, els gegants participen en *trobades geganteres*, és a dir, festes de gegants, no necessàriament lligades a la festa major.

Els gegants pam a pam

De gegants, n'hi ha de moltes menes i tipus. És important destacar, però, que més enllà d'aquesta diversitat, hi ha tota una sèrie d'elements que són relativament comuns i que ens ajuden a conformar el que avui coneixem com la tradició gegantera catalana. Vegem-los.

Les parts del gegant

Quan mirem un gegant des de fora, el que veiem és sols la part externa: les testes (també anomenades caps), les mans i el vestit. Les testes i les mans són la part més artística i important dels gegants, ja que és l'únic que no pot modificar-se sense canviar-li la identitat, i alhora d'elles en dependrà la qualitat de la figura. Antigament

Pep Herrero

s'elaboraven amb pasta de paper o cartró i les de més qualitat es treballaven a partir d'originals en fang, dels quals s'extreia un motlle. Avui, a aquests procediments més clàssics cal afegir-hi l'ús de nous materials, especialment la fibra de vidre, els quals han aportat una major resistència al desgast, així com una reducció del pes dels gegants. L'acabat de les testes amb cabells, turbants, corones, barrets i joies es pot fer a partir de la mateixa peça de la testa, és a dir, simulant cabells, joies, etc., o bé, un cop acabada, amb cabells, corones i joies reals afegits, de la mateixa manera que es fa amb les espases o porres que puguin portar.

Pel que fa al vestit, hi trobem una diversitat notable. Podríem dir que les úniques característiques comunes és que siguin vestits ben llargs, no només per motius estètics, sinó perquè ajuden a compensar el pes de la testa, i que tinguin una finestreta que permeti veure-hi la persona que porta el gegant. A partir d'aquí, trobem des de gegants que vesteixen una simple túnica feta a partir d'una única peça de roba, fins a gegants abillats amb veritables obres d'art de costura, amb brodats i incrustacions, i fins i tot roba dissenyada calculant la forma que es vol que tinguin el gegant en determinats moments dels balls.

Si despulléssim un gegant, el que hi descobriríem seria el cavallet, el cos (o tors) i els braços. En aquest cas, parlem de parts que no estan pensades per a ser mostrades al públic, de manera que no tenen els acabats de la resta de la figura. El cavallet és una estructura, tradicionalment de fusta, formada per quatre llargues potes, unides entre si per travessers i per les fustes de l'encoinat. Hem de tenir en compte que el cavallet té una

doble funció: aguantar dempeus el gegant, però també permetre que una persona el pugui portar al damunt. Aquest encoixinat és el que protegeix el cap i les espatlles del geganter, i sobre aquest s'hi recolza el gegant quan es troba en moviment. Pel que fa al cos i els braços, poden estar fets de molts materials i la seva única utilitat és donar forma al gegant, així com subjectar la testa i les mans.

Els gegantons

Hi ha gegants que no tenen les característiques que acaben d'esmentar i que generalment són més petits que els anteriors: són els gegantons. De gegantons n'hi ha de molts tipus: des de gegants petits fins a figures d'una sola peça, com en Tinet *el graller*, i estructures modernes, com els gegantons *de motxilla*, en els quals el cavallet és substituït per una estructura metàl·lica que es fixa amb corretges a l'esquena del portador o portadora. També, fins a cert punt, i perquè històricament ens n'ha quedat alguna referència, es podria arribar a qualificar de gegantons les persones que caminen sobre xanques.

El ball, la cercavila i la processó

El moment més impressionant d'un acte en el qual participen els gegants és el ball. Perquè, a Catalunya, la tradició és que els gegants ballin. De fet, els recursos coreogràfics dels gegants són limitats: avançar, girar, giravoltar... Tot i això, la grandària de les figures, combinada amb la música escaient i la coreografia adequada, pot fer del ball dels gegants un moment màgic. El ball de gegants és, en les poblacions on la tradició és més arrelada, com a Barcelona, Olot, Solsona, Berga, Vilanova, etc., un dels moments àlgids de la festa major.

Pep Herrero

La solemnitat del ball dels gegants, però, contrasta amb l'alegria de la cercavila. I és que la cercavila, tant si es fa abans com després del ball, és el moment de la rauxa. Si durant el ball els gegants s'han mogut a ritme de vals o de masurca, a la cercavila és el torn dels pasdobles, les marxes, les sardanes curtes o les polques. La cercavila és la desfilada dels gegants pels carrers de la població, bé sols, bé acompanyats d'altres elements de cultura popular, com altres gegants, bèsties, balls populars (balls de bastons, de cercolets, etc.), grups de trabucaires...

La cercavila, però, no s'ha de confondre amb la processó. Malgrat que en alguns llocs les cercaviles s'anome-

nen processons, perquè antigament ho havien estat, en general entenem que la processó és un acte religiós catòlic que es du a terme, com la cercavila, pels carrers de la vila. A diferència d'aquesta, però, la processó és seriosa i els gegants, a ritme d'un Toc de Processó, acompanyen, sense treure-li protagonisme, la figura central de l'acte, que pot ser l'escultura d'un sant o de la Mare de Déu o, per Corpus, la custòdia.

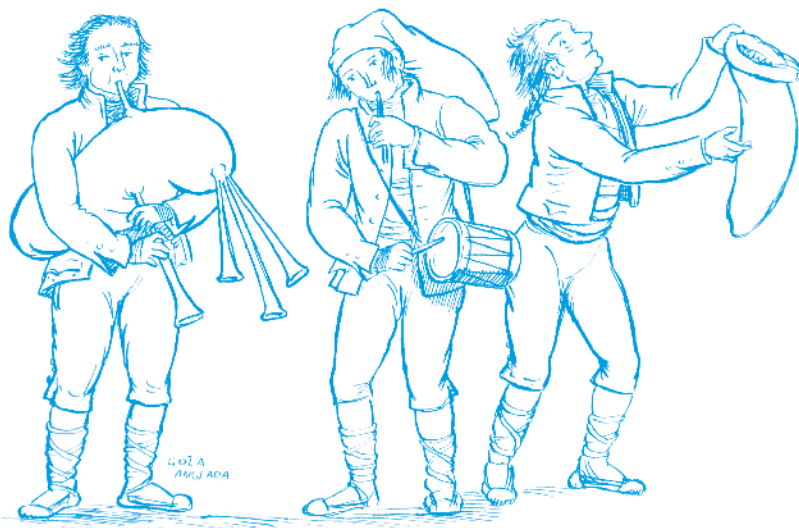
La música

Catalunya és un país d'una gran riquesa pel que fa al nombre d'instruments populars tradicionals i això mateix ho podem veure en l'acompanyament dels gegants. Així, doncs, si a Barcelona la tradició és acompanyar els gegants amb flabiol i bombo o tamborí, al Penedès i el Camp de Tarragona, per exemple, l'instrument escollit són les gralles. I si, més al nord, a Olot el ball de gegants es fa amb música de cobla, a Berga els gegants ballen amb banda, i a Sant Feliu de Pallerols, amb vio-

lí. Darrerament alguns gegants de barris de Barcelona van acompanyats de mitja cobla formada pel sac de gemecs i el flabiol i tamborí, o de l'anomenada cobla de tres quartans, formada pel sac de gemecs, la tarota i el flabiol i tamborí (vegeu "Els instruments tradicionals" a l'apartat "La cobla"). Avui dia, el gran creixement del fet geganter ha desdibuixat les velles línies dels territoris pel que fa a l'ús dels instruments i potser valdria la pena reflexionar sobre quines conseqüències tindrà això en la supervivència de certes pràctiques instrumentals menys "de moda", però no és menys cert que mai fins ara no s'havien tocat tants instruments tradicionals, i en això el fet geganter hi ha tingut una influència molt significativa.

Per als gegants s'han compost peces específiques, sobretot per a balls, ja que cada localitat vol tenir-ne els seus propis. Així, doncs, avui dia el conjunt de balls de gegants conforma un patrimoni musical de primer ordre, amb peces anònimes pròpies de la tradició, peces elaborades per músics locals que potser no tenen gaire reconeixement, però que ens han deixat obres d'una notable qualitat musical, així com també peces elaborades per músics de renom, encarregades específicament per a l'ocasió.

Al CD dels Ministrils del Camí Ral (2012) podeu trobar la música que acompanya el ball dels gegants del Pi, la cançó *El gegant del Pi* aranjada per Jordi Fàbregas i la que acompanya els gegants de Ciutat,

composta per Xavier Muixench. I al CD d'Els Ganxets, grallers del Baix Camp (2006), hi trobareu molts dels balls de gegants de la Coordinadora de Geganteres de Barcelona.

Els geganteres i les geganteres

Les persones que porten i fan ballar els gegants s'anomenen geganteres o geganteres. És cert que per a ser geganter cal tenir una mica de força, però el més important és tenir equilibri i bona concentració. El problema dels gegants no és només que pesin 40, 60 o 80 quilos, sinó que bona part d'aquest pes recau a la testa, que és la part més alta de la figura. Així, doncs, una petita inclinació del gegant de seguida genera inèrcia i fa que el pes de la figura augmenti i es desequilibri amb facilitat. És per això que, per a ser un bon geganter, calen hores i hores d'assajos!

Tradicionalment, el responsable dels gegants (l'Ajuntament, la parròquia, etc.) era qui s'ocupava de buscar els geganteres necessaris el dia que calia treure els gegants. Era una feina pagada, per a la qual es buscaven les persones amb més experiència i més qualitats. De mica en mica, però, aquestes persones van començar a agrupar-se en *colles* més o menys formals fins que, sobretot a partir del gran creixement de la democràcia, són les noves colles de geganteres les que prenen la iniciativa en allò referent a l'àmbit dels gegants. Així doncs, en moltes viles, sobretot allà on la tradició dels gegants arrenca als anys vuitanta i noranta del segle XX, els gegants no són ja propietat d'institucions, sinó de la mateixa colla de geganteres, que és qui n'impulsà

Pep Herrero

la creació. A les colles de geganteres acostuma a haver-hi un *cap de colla*, que és la persona que s'ocupa de la coordinació dels geganteres i geganteres, especialment pel que fa a decidir qui porta el gegant en cada moment.

Pel que fa al vestuari dels geganteres, el més habitual és que duguin camisa, pantaló llarg, sabates o espadenyes de vetes i faixa. La faixa per als geganteres és una peça molt important: no només ajuda a suportar el pes dels gegants, sinó que en moments de dificultat (cops de vent, relliscades, pèrdua d'equilibri) pot arribar a evitar lesions greus, ja que subjecta i reforça la musculatura de l'esquena.

L'existència de colles de geganters ha facilitat la relació entre elles i ha donat fruits com l'intercanvi de colles (una colla, amb els seus gegants, participa en la festa major d'un altre poble i després aquest retorna la visita a la següent festa major); la creació d'òrgans de relació entre colles, agrupacions i coordinadores de colles geganteres, com la Coordinadora de Geganters de Barcelona (1984), i la celebració de grans trobades de gegants, com la Ciutat Gegantera, una trobada anual de gegants de tot Catalunya que se celebra cada vegada en un municipi diferent

Els gegants i la Mercè

Si bé la participació més tradicional dels gegants és a la celebració del Corpus, aquestes figures també han participat en els actes de celebració de l'advocació de la Mare de Déu de la Mercè, copatrona de la ciutat de Barcelona des del 1637. Avui, amb unes festes de la Mercè consolidades, vives i participatives, els gegants hi tenen un paper central pel que fa als actes de cultura tradicional.

Seguici Inaugural i Toc d'Inici

Un cop el pregoner o la pregonera ha llegit el pregó al Saló de Cent i l'alcalde o alcaldessa dona per inaugurada la festa major, a la plaça de Sant Jaume comença la celebració del Toc d'Inici, amb la participació dels Capgrossos Macers, els gegants de la Ciutat, els cavallets cotoners, l'Àliga, el Lleó, la Mulassa, els Ministrils del Camí Ral amb els seus instruments, el Bou, el Drac, la Víbria, la Tarasca, els gegants del Pi i els gegants de Santa Maria del Mar, els quals, mentre ha durat

el pregó, han anat desplaçant-se des del Palau de la Virreina a la Rambla fins a la plaça de Sant Jaume, en l'anomenat Seguici Inaugural. Un cop comença el Toc d'Inici, les diverses figures van mostrant els seus balls, amb l'acompanyament dels Ministrils del Camí Ral, un grup musical creat el 1991 expressament per a aquest acte, amb una quarantena de músics que toquen instruments tradicionals sobre l'escenari. Pel que fa als gegants, hi fan el seu ball els de Santa Maria del Mar, els del Pi i els de la Ciutat, i de vegades alguns gegants convidats.

Pep Herrero

Al CD dels Ministrils del Camí Ral (2012) hi podeu trobar el *Toc d'Inici* i les músiques dels altres elements del seguici.

Xambanga

La nit del 23 de setembre els gegants que participaran a la Passada de Gegants són traslladats a l'Ajuntament, des d'on sortiran l'endemà en els actes de la Mercè. Si bé en un principi aquest desplaçament es feia sense voluntat festiva, de mica en mica es va anar convertint en una cercavila més i, finalment, als anys noranta del segle XX entrà en el programa de la festa major amb el nom de Xambanga. La Xambanga, però, no és una cercavila com qualsevol altra: és la cercavila gegantera més esbojarrada de Barcelona. Els gegants hi són disfressats i els geganters i geganteres també es vesteixen com si conformessin una comparsa carnavalesca. La música també s'hi adapta, i els pasdobles i les marxes són substituïts per sambes, cúmbies i rumbes.

Seguici d'Autoritats

El dia 24 de setembre, dia de la Mercè, se celebra a la basílica de la Mercè una missa solemne, a la qual són convidades les autoritats de la ciutat. Quan aquesta acaba, a la plaça de la Mercè els gegants i figures festives de Ciutat Vella esperen les autoritats i les acompanyen en una cercavila solemne fins a l'Ajuntament, on entren per l'entrada principal de l'edifici gòtic, al carrer Ciutat. Aleshores, l'Àliga i els gegants de la Ciutat van fins a la plaça de Sant Jaume, on fan els seus balls per a les autoritats, que els observen des del balcó de l'Ajuntament. Un cop acabat l'acte, es reuneixen amb la resta de figures festives i continuen la cercavila fins al Palau de la Virreina.

Adrian Garcia. Fotomercè 2012

Matí Gegant: la Passada de Gegants i Nans

El matí del dia de la Mercè, els gegants de tots els barris de Barcelona, exceptuant aquells que participen al Seguici d'Autoritats, es troben a la plaça de Sant Jaume per a iniciar la Passada de Gegants i Nans, la qual és potser la cercavila gegantera més antiga de les festes de la Mercè, que s'ha mantingut ininterrompudament des dels anys cinquanta del segle passat. La Passada de Gegants i Nans desfila per diversos carrers del Barri Gòtic i acaba en un punt proper al lloc on a la tarda començarà la Cavalcada.

Cavalcada

La Cavalcada és un acte de gran tradició a les festes de la Mercè, ja que des de principis del segle XIX ha estat habitual la celebració d'un acte d'aquest tipus, consistent en una desfilada multitudinària pels carrers de la Barcelona antiga. Si bé antigament i sobretot durant el franquisme aquesta cavalcada era més aviat un gran espectacle on desfilaven carrosses i grups de tota mena, es representaven espectacles de carrer i, fins i tot, s'anunciaven marques comercials, des dels anys vuitanta del segle XX es va anar convertint en el que és ara, és a dir, un acte principalment geganter. A diferència, però, de la Passada de Gegants, la Cavalcada reuneix també figures festives de fora de Barcelona, així com grups que no són pròpiament geganters o de bestiar, com bandes de música i altres comparses convidades.

Toc a Plegar

Els gegants de la Ciutat es guarden al Palau de la Virreina. El darrer dia que actuen per la Mercè, al vespre, quan retornen al Palau per ser desats fins a la prò-

xima festa, hi arriben sols, acompanyats només per la música dels seus flabiolaires. Aquesta és, segurament, la cercavila més íntima dels gegants, una cercavila coneguda sols pels seus admiradors més apassionats, on aquests poden gaudir dels balls dels gegants sense el bullici de les grans cercaviles que s'han celebrat durant el dia. La darrera peça que ballen els gegants abans que es tanquin darrere seu les portes del Palau de la Virreina és la *Contradansa dels gegants*, una peça antiga, pròpia de la tradició geganter de Barcelona. En podeu trobar un enregistrament al CD *Gralles i gegants*, d'Els Vernets (1999).

Els gegants i Santa Eulàlia

El 12 de febrer se celebra la festivitat de Santa Eulàlia, antiga patrona i actualment copatrona de la ciutat de Barcelona. En ocasió d'aquesta celebració, els gegants de Barcelona surten també a participar en els actes festius de la ciutat.

Col·locació del Penó i Pregó

El 12 de febrer, a tres quarts de deu del matí, s'hissa el Penó de Santa Eulàlia al balcó de l'Ajuntament, amb la presència de l'alcalde i de la resta del consistori. Durant tot aquest acte, hi ha present la gegantona Laia, una geganta petita que només surt durant aquestes festes. La Laia és una figura creada el 1998 a partir d'un dibuix de la il·lustradora Carme Solé Vendrell que representa santa Eulàlia, una nena barcelonina del segle IV, esdevinguda símbol de la solidaritat i la valentia dels barcelonins i barcelonines. La gegantona porta a les mans els símbols de santa Eulàlia, la creu en aspa i la palma, i

Partitura de la *Contradansa dels gegants de Barcelona*. Amades, 1992

al cap, una corona de flors naturals. El fermall que tanca la seva capa també té aquests símbols, així com l'escut de Ciutat Vella. És portada pels nens i les nenes de les colles geganteres de Ciutat Vella.

La Processó de les Laies

A les set de la tarda del dia de Santa Eulàlia arrenca de la plaça de Sant Josep Oriol una de les cercaviles més curioses: només hi participen gegantes. Aquell dia, per tant, els gegants masculins es queden a casa. Aquesta cercavila recorre diversos carrers del Barri Gòtic i té dos punts especialment importants: quan les gegantes arriben a la capelleta de la Baixada de Santa Eulàlia, les dues gegantes de la plaça Nova, la nova i la centenària, hi ballen la melodia del ball de Santa Eulàlia. Després d'això, la cercavila continua i, un cop a la plaça de Sant Jaume, aquestes dues gegantes tornen a ballar el ball de Santa Eulàlia. Cal fer notar que la música d'aquesta darrera ballada la fa sempre la cobla que té la titularitat de la Cobla Ciutat de Barcelona

El Seguici de Santa Eulàlia

El diumenge més proper a la Diada de Santa Eulàlia al matí, se celebra una cercavila de gegants pels carrers del Barri Gòtic. Davant de tot, obre pas la gegantona Laia, que va acompanyada per a l'ocasió d'una formació musical molt especial: una cobla de flabiolaires i violinistes infantils. També en aquest dia es balla el ball de Santa Eulàlia, com es fa en la Processó de les Laies, si bé en aquest cas ho fan els dos gegants de la plaça Nova. L'acte acaba a la plaça de Sant Jaume amb els balls de diverses figures, especialment el ball de la gegantona Laia, el ball de Santa Eulàlia i el ball dels Gegants de Ciutat.

Trobada i ball de gegants infantils i d'escola

Durant les festes de Santa Eulàlia se celebra també la tradicional trobada de gegants, gegantons i altres figures festives que han estat construïts per escoles i altres institucions i que porta la mainada.

Els capgrossos o nans

I qui en una festa major de qualsevol poble o ciutat no hi ha vist aparèixer una, dues, tres petites figures humanes amb el cap ben gros? Els capgrossos o nans, que en alguns indrets també anomenen nanos o cabeçuts, també són una figura habitual de les tradicions festives a casa nostra.

Pep Herrero

Tot i que del seu origen tampoc no en sabem res i que les primeres referències que se'n troben són relatives a capgrossos del País Valencià que participen en un Corpus del segle XVI, no és fins a finals del segle XVIII que se'n documenten a poblacions catalanes com Cardona, Olot o Reus. És al segle XIX que les referències als capgrossos s'amplien a poc a poc, associats al teatre, a la festa de Carnestoltes i, una mica endavant, a parelles de gegants.

El Cap de Lligamosques d'Olot possiblement és el primer capgròs del qual tenim referència escrita, en documents de 1760 de la Confraria del Santíssim de l'església parroquial de Sant Esteve. Aquest capgròs feia d'esparríot obrint pas als següents festius.

Els capgrossos a Barcelona

A Barcelona, el 1906 els capgrossos Tano i Beco van començar a acompanyar els gegants de la plaça Nova i el 1907 se n'afegí un altre anomenat Cu-cut, perquè estava inspirat en el personatge del setmanari satíric ¡Cu-Cut! (1902-1912), que dibuixava Gaietà Cornet, que va arribar a ser un dels preferits dels nens i nenes. El 1924 va deixar de sortir, però el 1986 se'n construí un altre que des de llavors ha tornat a ser el predilecte dels infants de la ciutat. Aquesta figura només la porten noies.

L'existència de la botiga *El Ingenio*, fundada a Barcelona el 1838, va donar una gran empenta a la difusió de gegants i capgrossos, tant pel "Concurs de gegants, nanos, y monstros tipichs" de 1902 a Barcelona i el de gegants i nans de 1930 a Sabadell, com per la represa progres-

siva de les festes suprimides durant la Guerra Civil, sobretot a partir del tercer quart del segle XX. Va fer, però, que s'estenguessin per tot Catalunya els mateixos models de gegants i de capgrossos: el dimoni, la senyora del barret, el pirata, el noi negre, els germans Marx, Gepetto, etc.

Actualment encara podem veure aquests capgrossos i d'altres de la mateixa època, juntament amb molts que representen persones concretes, al·legories diverses o personatges de contes i còmics, com en Massagran i el seu lloro Plim, de Josep Maria Folch i Torres. I potser d'aquí a poc temps podrem gaudir de la Monyos (Dolors Bonella), del Més Petit de Tots, del Floquet de Neu, de l'home del sac, etc.

Ester Quesada Casal. Fotomercè 2012

Uns altres capgrossos molt rellevants de Barcelona són els Capgrossos Macers. Aquests capgrossos es van construir el 1985 per acompanyar Jaume I i la Violant, els gegants de la Ciutat, encapçalant i obrint pas al Seguici Popular de Barcelona. Van vestits de porrers i porten les maces corresponents.

Al CD dels Ministrils del Camí Ral (2012) hi podeu trobar la música de *La Gavaldana* de Xavier Padrissa, que és la que els acompanya en el ball.

Capgrossos fora de temps?

Si bé els capgrossos, tant si van sols com acompanyant gegants o altres figures, sempre surten per festes majors o cercaviles, a Barcelona n'hi ha un que només surt al desembre, per la Fira de Santa Llúcia: la Carassa. Antigament les carasses eren caps de moro que a l'època de Nadal es posaven sota els orgues d'algunes esglésies i movien els ulls i la boca, per on queien llaminadures. La Carassa actual és un capgròs que té rodes i que passeja per davant de la Catedral al so d'un grup de gralles mentre llença caramels per als nens i nenes que s'hi acosten.

Un altre capgròs fora de temps és l'Home dels nassos, un personatge de l'imaginari popular, que té un gran nas molt gran i que apareix cada any el dia 31 de desembre.

La implicació de les escoles, espais i altres entitats en les festes populars ha comportat en els darrers temps un creixement de capgrossos, tant comprats, com encarregats o construïts pels mateixos nens i nenes, que animen i omplen de color les cercaviles, alhora que faciliten la seva implicació en la festa.

Els gegants al món

La tradició dels gegants, però, no és exclusivament una tradició catalana: hi ha molts altres països on és tradicional fer passejar, i fins i tot fer ballar, figures gegantines amb aquesta forma o d'altres en ocasió de les seves festivitats. Vegem-ne alguns exemples.

Els gegants al camí de Sant Jaume

Tots els territoris de l'antiquíssim camí de Sant Jaume comparteixen elements culturals comuns, i un és la presència de gegants. Així, doncs, trobem gegants a molts pobles de l'Aragó, però també a Logronyo, Pamplona i, fins i tot, a Sant Jaume de Galícia mateix. A partir d'aquesta influència, a més, altres territoris més allunyats de la ruta tradicional jacobea, com el País Basc o Madrid, tenen també gegants propis, amb una estructura molt similar a la dels gegants catalans, si bé han sabut donar-los els caràcters propis de cada territori, sobretot pel que fa als diversos tipus de festa i de música.

Els gegants a Bèlgica

Al conjunt de Bèlgica es calcula que hi ha uns 2.500 gegants, dels quals 1.700 pertanyen al territori de Flandes. La tradició gegantera belga és molt semblant a la nostra, si bé allà es valora més l'alçada del gegant que no pas la seva qualitat artística, i gràcies a això poden dir que tenen el gegant més alt d'Europa: en Jan Turpin. És de Nieuwpoort, a Flandes, i fa 11,40 metres d'alçada. Al seu interior, en lloc d'un cavallet (a Bèlgica els gegants també tenen cavallet, però és fet de cistelleria i no de fusta), hi ha una estructura que permet ser portat per vint-i-quatre persones alhora. Els gegants belgues foren

reconeguts el 2005 com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la UNESCO.

Els gegants a Sicília i Calàbria

A Sicília i a Calàbria també és força viva la tradició gegantera. Cal destacar-hi els gegants Mata i Grifo de Messina, unes escultures formidables del segle XVIII que, a diferència del que estem acostumats a veure aquí, van muntades sobre cavalls immensos, també de cartró pedra. Per a portar-los, cal arrossegar-los amb unes grans plataformes amb rodes, ja que amb cinc metres d'alçada no es poden aixecar de cap altra manera. Cada any surten en processó del 10 al 14 d'agost.

Com s'hi pot participar?

Als que els agraden els gegants i/o els capgrossos, el millor que poden fer és estar atents a l'agenda de la ciutat i, així que es descobreixi una activitat gegantera, apuntar-s'hi sense cap mena de dubte! Cal tenir present que la tradició gegantera a Barcelona està molt arrelada, de manera que segur que, un dia o un altre, al vostre propi barri s'hi organitzarà una cercavila o una ballada de gegants.

Quan es participa en alguna trobada o festa s'ha de tenir present que els gegants són molt alts i pesen molt, de manera que no s'ha de molestar la persona que porta un gegant, i s'ha de fer cas en tot moment del que diguin els geganters i geganteres. Sempre es pot, això sí, aplaudir-los: els geganters i geganteres us ho agrairan.

I qui vulgui implicar-s'hi més, pot esperar al final de l'acte i anar a parlar amb els geganters de la colla del

barri, o dels gegants que agradin més, o dels que hagin caigut millor, i preguntar-los com s'ha de fer per col·laborar-hi i fer-se geganter o gegantera!

Algunes adreces importants

- Coordinadora de Geganters de Barcelona: www.gegantsbcn.cat
- Associació Coordinadora de Colles de Gegants i Bestiari de Ciutat Vella: www.ccgbcv.cat
- La Casa dels Entremesos: www.lacasadelsentremesos.cat
- Agrupació de Colles de Geganters de Catalunya: www.gegants.cat
- Associació d'Àmics dels Gegants del Pi: www.gegantsdelpi.cat
- El Ingenio: www.el-ingenio.net

Pep Herrero

A person in a dark, hooded costume is silhouetted against a night sky filled with a shower of sparks and fire. The person is holding a flaming object aloft, which is emitting a large amount of sparks and fire. The scene is dramatic and festive, likely a traditional festival or performance.

**Bèsties, diables
i bèsties de foc**

*L'Àliga, coronada,
representa la ciutat,
és expressió de justícia
noblesa i solemnitat.*

JAUME ÀRNELLA

Bèsties

A la majoria de cercaviles, processons i seguicis, que, com diu Joan Soler i Amigó, “es fan, s’hi va i s’hi participa”, a més de gegants i capgrossos i de la música que els acompanya, també hi trobem bèsties reals i imaginàries, el bestiar festiu, i fins i tot diables que corren i salten sota les espurnes de les carretilles.

Quan al segle XIII es va instituir la festivitat del Corpus i la seva processó, s’hi van anar integrant figures no religioses, sobretot d’animals o zoomòrfiques, que fins aquell moment formaven part dels entremesos, les representacions que es feien en els convits reials o en els actes molt solemnes. S’hi integraren assumint el paper d’animals bíblics o de símbols cristians i, tot i que també progressivament s’hi afegiren gegants i capgrossos, figures de personatges bíblics, de sants o altres imatges, següeren anomenant-se entremesos.

La majoria d'aquestes bèsties eren representacions d'animals reals, com l'àliga, el bou o la mula, però també n'hi havia de fantàstics i imaginaris com el drac, la víbria o el griu, als quals sovint se'ls assignaven valors i "virtuts" humanes.

Del segle XIV al XVI aquest bestiari va tenir una important funció pedagògica i ideològica centrada en l'acceptació de l'autoritat i els privilegis de les "classes socials" de l'època (noblesa, clergat, inici de la burgesia i poble pla) i en la difusió de la cultura cristiana, però a partir del segle XVI també va anar assumint un paper festiu.

A la processó del Corpus de Barcelona de 1424 hi van participar, entre molts altres, Llucifer amb quatre diables, un drac, un ase, "los Cavalls Cotoners", una àguila, un bou i una mula... I al segle XVII també hi trobem esmentats el lleó, la *Brívia*, els gegants, el ball de bastons...

El Seguici Popular de Barcelona

Amb el projecte Recuperació de la Imatgeria Festiva de Ciutat Vella de 1984, impulsat per Xavier Cordoní, a poc a poc es van anar encarregant noves versions de les figures històriques que havien desaparegut i que

no s'havien tornat a construir i es va acabar conformant el Seguici Popular de Barcelona: el Drac (1987), la Mulassa (1988), l'Àliga (1989), el Lleó (1993), la Víbria (1993), el Bou (1993), la Tarasca (1993) i els cavallets cotoners (1994), als quals es van afegir els gegants de la Ciutat, els gegants del Pi, els gegants de Santa Maria del Mar (2002) i els capgrossos macers (1988).

La Mare de Déu de la Mercè és patrona de Barcelona des del 1868, quan la hi declarà el Papa Pius IX (fins llavors ho havia estat santa Eulàlia, que ara és copatrona), i per tant, des d'aleshores cada 24 de setembre se celebren actes commemoratius del seu patronatge. Però no va ser fins al 1902 que, a partir de la ja esmentada iniciativa de Francesc Cambó de fer una gran celebració festiva per emular les festes majors més tradicionals dels pobles i les viles de Catalunya, es va convidar grups d'arreu del territori —perquè, pel que sembla, a Barcelona només hi quedaven els gegants—, de manera que aquesta celebració va agafar una mica més de rellevància.

Després de la Guerra Civil, la Mercè va estar identificada pels castells promocionats per uns grans magatzems, algunes ballades de sardanes, els cors de Clavé i una cavalcada fonamentalment publicitària anomenada "Cabalgata de la Merced".

Com en molts altres àmbits, la democràcia portà un replantejament de la festa, una recuperació i una adaptació al moment, tant per part de l'Ajuntament com per part d'institucions, associacions, entitats o grups de persones interessades per la cultura popular, que a poc a poc van anar recuperant bestiar, creant noves figures, balls i coreografies, i formant grups de música popular i tradicional.

Un dels elements cabdals de la recuperació festiva de Barcelona va ser el Seguici Popular, que es va crear el 1993 i que segons el Protocol Festiu de la Ciutat de Barcelona (2012), està “constituït per la imatgeria festiva municipal –l'Àliga de la Ciutat i els gegants de la Ciutat– i per les figures recreades de tradició documentada: els gegants del Pi, els gegants de Santa Maria del Mar, el Bestiari Històric de Barcelona (el Lleó de Barcelona, la Mulassa de Barcelona, el Bou de Barcelona, la Víbria de Barcelona, el Drac de la Ciutat Vella de Barcelona, els cavallets cotoners de Barcelona i la Tarasca o Cuca fera de Barcelona) i els capgrossos macers”, i participa en el Seguici Inaugural, el Toc d'Inici i el Seguici d'Autoritats de les Festes de la Mercè, així com en la Passejada o Desfilada Cívica de les Festes de Santa Eulàlia.

El Seguici Popular i la Mercè

Seguici Inaugural i Toc d'Inici

Una setmana abans de la Mercè, les figures del Seguici s'exposen al Palau de la Virreina, a la Rambla, ben engalanades i guarnides amb flors. Ja és tradició que escolles i famílies portin els nenes i nenes a veure el seguici

Pep Herrero

i recullin el material que s'ha editat aquell any: postals, punts de llibre, etc.

Des de l'any 1993 les festes de la Mercè comencen amb el Seguici Popular de Barcelona, que, a les set de la tarda del dia assenyalat i després de tres tocs a la porta del Palau de la Virreina, inicia el seu recorregut Rambla avall, acompanyat dels músics dels Ministrils del Camí Ral que interpreten la música del *Toc d'Inici*, peça inspirada en la melodia popular de la *Cançó de Barcelona*, arranjada per Jordi Fàbregas.

A més de les figures pròpies del Seguici, en aquest acte inaugural també hi participen, sortint en primer lloc, un representant de cada colla de diables de Barcelona amb torxes enceses i l'acompanyament de tabalers, als

qual segueixen els capgrossos macers, els gegants de la Ciutat, els cavallets cotoners, l'Àliga, el Lleó, la Mulassa, els Ministrils del Camí Ral amb els seus instruments, el Bou, el Drac, la Víbria, la Tarasca, els gegants del Pi i els gegants de Santa Maria del Mar. Darrerament s'hi han incorporat els Falcons de Barcelona.

El Seguici baixa per la Rambla, passa pel carrer de Ferran, pel Pas de l'Ensenyança (que té aquest nom perquè el 1650 monges de la Companyia de Maria hi van fundar la primera escola per a nenes) i per la plaça de Sant Miquel, per on entren a l'Ajuntament fins que s'acaba el pregó de les festes. Llavors s'inicia el Toc d'Inici, que és ballat per membres dels esbarts de Barcelona, i a continuació el Seguici va sortint a la plaça de Sant Jaume, on cada figura realitza el seu ball, que és interpretat pels Ministrils del Camí Ral, grup musical que, com hem dit abans, es va crear el 1991 expressament per a aquest acte i que està format per una quarantena de músics que toquen gralles, tarotes, flabials, sacs de gemecs, fiscorns, trombons, tubes, caixes i bombos

Al CD dels Ministrils del Camí Ral (2012) podeu trobar el *Toc d'Inici* i les músiques dels altres elements del seguici.

Seguici d'Autoritats

El dia de la Mercè, el 24 de setembre, a la basílica de la Mercè de la plaça del mateix nom se celebra una missa solemne i, quan acaba, s'inicia el Seguici d'Autoritats, amb la Banda Municipal de Barcelona al capdavant, seguida de les autoritats municipals escortades per llancers de la Guàrdia Urbana, el Seguici Popular de

Barcelona i les colles de castellers. En arribar a la plaça de Sant Jaume, l'Àliga de la Ciutat i els gegants de la Ciutat fan els seus balls acompanyats per la Banda Municipal de Barcelona.

El Seguici Popular i Santa Eulàlia

La Passejada o Desfilada Cívica de les Festes de Santa Eulàlia

En aquest acte només hi participen tres membres del Seguici Popular, però el volem fer ressaltar pel seu caràcter majestuós i tradicional.

Va ser el 1997 quan les Festes de Santa Eulàlia van esdevenir la festa d'hivern de Barcelona, la qual, sense perdre el seu caràcter cultural popular, va anar esdevenint la Laia, la festa dels nens i nenes de la ciutat.

El dia assenyalat, a les vuit del vespre, l'Àliga de la Ciutat, el Lleó de Barcelona i els gegants de Santa Maria del Mar, precedits per una rèplica del penó de santa Eulàlia i acompanyats dels Ministrers de la Ciutat, van en desfilada cívica de la plaça de Sant Jaume a la plaça de Santa Maria del Mar, on el Lleó i els gegants fan el seu ball. Posteriorment, la comitiva entra a la basílica de Santa Maria del Mar i l'Àliga de la Ciutat realitza el seu ball davant de l'altar, interpretat pels Ministrers de la Ciutat, grup instrumental hereu de la "formació musical Barcelonina que acompanyava l'Àguila a la processó del Corpus de Barcelona i els actes institucionals del Consell de la ciutat", que està format per flabiol i tamborí, sac de gemecs o cornamusa, dues tarotes o xeremies, trompa natural, baixó, sacabutx i un timbal

Pep Herrero

(vegeu el detall de la formació i els instruments a “Els instruments tradicionals” de l’apartat “La cobla”).

Els elements del Seguici Popular de Barcelona

Els gegants de la Ciutat, els gegants del Pi, els gegants de Santa Maria del Mar i els capgrossos macers els trobareu comentats a l’apartat “Els gegants i els capgrossos”.

L’Àliga de Barcelona, documentada ja al segle XIV, participava en tots els actes oficials del Consell Municipal. Representa la justícia i la noblesa i tenia el privilegi de poder ballar dins de les esglésies. El seu ball és majestuós i la música que l’acompanya és una peça anònima

datada al segle XVIII i localitzada a l’arxiu de la basílica de Santa Maria del Pi.

El Lleó de Barcelona, com altres bèsties i figures, el trobem referenciat al Corpus barceloní de 1424. Aquest lleó coronat és una bèstia molt juganera i estimada per la quitxalla, que porta una campaneta dintre que dringa quan se li posa una moneda a la boca.

La Mulassa de Barcelona, documentada al segle XVI, és una bèstia esbojarrada que persegueix la gent i llença foc i petards per la boca, menys quan participa al Seguici Popular, ja que llavors hi porta flors.

El Bou de Barcelona, del qual hi ha referències des del segle XV, és una bèstia tan calmada i tranquil·la que s’anomena Bonifaci.

El Drac de Ciutat Vella de Barcelona, també documentat al Corpus de 1424, representa el mal i les forces malignes i treu foc per la boca, les ales i la cua.

La Víbria de Barcelona, documentada al segle XIV, és una mena de drac femella amb mamelles de dona, ales de ratapinyada, cua de serp i urpes, que tira petards per boca.

La Tarasca de Barcelona, amb molt poques referències locals, és una bèstia amb closca de tortuga i cap humanitzat, que pot llençar per la boca tant foc com aigua.

Els cavallets cotoners de Barcelona, els quals també s’esmenten a la crònica del Corpus de 1424, s’anomenen així perquè d’ells s’encarregava el gremi dels coto-

ners. Són vuit i la seva dansa representa una lluita, i per això porten espases.

Les músiques de les figures i les bèsties del Seguici Popular de Barcelona

La totalitat de les músiques de les figures i les bèsties del Seguici podeu escoltar-les al CD *Toc d'Inici. Balls del Seguici Popular de Barcelona*, interpretades pels Ministrils del Camí Ral (2012) dirigits per Jordi Fàbregas. Al llibre de Xavier Cordoní (2001) *Altíssims senyors. Nobles bèsties*, s'hi poden trobar moltes de les partitures.

Pep Herrero

Altres bèsties de Barcelona

L'Arpella del Barri Gòtic: Una arpella és una àliga que viu exclusivament en zones de maresma. Aquesta bèstia tira focs artificials i d'ella se n'encarrega l'Associació de Festes de la Plaça Nova.

El Griu de Barcelona és una bèstia imaginària, amb la meitat superior del cos d'àguila i la inferior de lleó. A la part superior de la façana de l'Ajuntament de Barcelona hi ha un griu abraçant l'escut de la ciutat. Pertany a l'Associació de Geganters de les Corts.

El Dofí de Barcelona o del Casc Antic és un curiós animal que barreja els trets reals del mamífer marí amb representacions llegendàries i que recorda els de la font de la plaça Vila de Madrid. Es diu Nicolau, com el personatge de la llegenda del Peix Nicolau i se n'encarrega l'Associació de les Colles Geganteres, Diables, Bestiari, Grallers i Tabalers del Casc Antic.

En Bretolàs, el ca Cèrber de La Satànica de Sant Andreu, la colla de diables del barri de Sant Andreu de Palomar, és un gos enorme amb tres caps i cua de serp que en la mitologia grega vigilava les portes de l'infern. A *Harry Potter i la pedra filosofal*, de J. K. Rowling, el ca Cèrber Fluffy vigila la porta que condueix a la pedra filosofal.

La Porca de Sant Antoni és la bèstia pròpia d'aquest barri de Barcelona, que porta pírcings a les mamelles i tant tira foc per la boca com aigua pel nas. La porta la Colla de Diables, Porca i Tabalers de l'Associació de Veïns de Sant Antoni.

Tolc, la bèstia del Clot, és una gàrgola gegant, amb ales, banyes i urpes, que treu foc per diversos llocs del cos. El seu nom, que és Clot al revés, el van triar les escoles del barri. Pertany a l'Orfeó Martinenc.

El *Drac Gaudiamus*, de la Colla Malèfica del barri del Coll, és una rèplica del drac que Gaudí va dissenyar per al Parc Güell.

El *Drac de Sarrià* és un drac de tres caps que reben els noms dels tres turons de Sarrià: Monterols, Putxet i Tibidabo.

Com s'hi pot participar?

Totes les figures i bèsties del Seguici pertanyen o estan cedides a diverses entitats barcelonines, que són les que les porten a les sortides. Vegeu les dades de contacte una mica més avall.

Ara bé, una bona manera de participar és anar a veure el Seguici Popular quan surt del Palau de Virreina i seguir-lo fins a plaça de Sant Jaume i assistir al Toc d'Inici.

El Bou de Barcelona, el Drac de Ciutat Vella de Barcelona	Amics dels Gegants Ramon i Lola. També porten els gegants del Raval, la Geganteta Quimeta Àngels i el Nan Manolito.
Els gegants de Santa Maria del Mar	Associació de les Colles Geganteres, Diables, Bestiari, Grallers i Tabalers del Casc Antic. Grallers i Tabalers del Casc Antic. També porten el Dofí del Casc Antic, els gegants del Casc Antic, el Gegantet Tinnet, l'Hipòlit i la Caty.
Els gegants del Pi, el Lleó de Barcelona, la Mulassa de Barcelona	Associació d'Amics dels Gegants del Pi. També porten els gegantons del Pi i el Gegantet d'en Perot lo Lladre.
L'Àliga de Barcelona, la Víbria de Barcelona	Associació de Festes de la Plaça Nova. També porten l'Arpella del Barri Gòtic, els gegants vells o de Sant Roc de la Plaça Nova, els gegants nous de la Plaça Nova i el Nan Cucut de la Plaça Nova.
La Tarasca de Barcelona	Associació de Geganters, Grallers i Bestiari de la Barceloneta. També porten la Torre del Rellotge, els gegants de la Barceloneta i els Gegantons de la Barceloneta.
Els gegants de la Ciutat i els capgrossos macers	Coordinadora de Geganters de Barcelona.
Els cavallets cotoners de Barcelona	Esbart Català de Dansaires.

Pep Herrero

*Diabla sóc d'aquest ball.
diabla sóc i seré:
més m'estimo ser diabla
que un fotut espardenyer.*

BALL DE DIABLES DEL VENDRELL

Diabla

Les referències històriques als diables també estan relacionades amb els entremesos que, per Corpus o amb motiu d'alguna visita reial o celebració extraordinària, escenificaven la lluita entre el bé i el mal, entre dimonis i àngels, representats per Llucifer i sant Miquel.

Si bé Amades comenta una primera presència de diables el 1150, cinc referències concretes ens fan pensar que el seu origen és al segle XV. A la processó amb motiu de l'arribada d'Alfons V a Barcelona el 1423 trobem documentat: "(...) la batalla de St. Miquel e els angels e de lucifer e deso sequases". A Corpus de Barcelona de 1424: "Infern ab Lucifer dessus ab IIII diables an ell. Lo drach de sent Miquel (...). Lo majoral ab la maça ab XXIII diables los quals fan la batalla a peu ab los

Szusza Nadasdy, Fotomercè 2012

angels”. Al Corpus de Cervera de 1426: “Primo lo foch de Lucifer e los diables fahen llur foch”. En un llibre de 1450 de comptes municipals del Vendrell es recull que es paguen “6 sous per los caps de diables (...) 14 sous per lo refrescar de 17 turchs (...), a Barthomeu Bertran pera portar lo drach un sou...”. I a les festes amb motiu de l’arribada del Duc de Calàbria a Barcelona el 1467: “(...) sanch Miquel e angels qui feyen la batalla ab los dits diables”.

Aquests tipus d’entremesos es van continuar fent durant els segles XVI i XVII, i gremis i confraries en van

anar assumint la responsabilitat i gestió. A més de participar en les processons de Corpus, també ho van començar a fer en processons patronals i, fins i tot, en festes majors, i a poc a poc van esdevenir elements tradicionals dels seguicis. Al segle XVIII van començar a introduir-se balls parlats que escenificaven la lluita entre el bé i el mal (actes sacramentals), uns parlaments inicialment moralistes però que van anar derivant cap a la sàtira i la crítica social (versots), i també es va començar a fer servir pirotècnia. Al segle XIX van aparèixer nous balls de diables, alguns sense personatges i sense parlaments, però tant aquests com els més antics van anar decaient i desapareixent, de manera que són molt pocs els que van arribar al segle XX.

El retorn de la democràcia, amb la recuperació de les festes i les tradicions, porta al ressorgiment de grups de diables centenaris i històrics i a l’aparició de nous.

Dos actes són cabdals: la Mostra de Bèsties Fantàstiques que l’Ajuntament de Barcelona va organitzar per la Mercè de 1979, en la qual participaren mitja dotzena de dracs històrics i dues colles de diables de fora de Barcelona, i la primera Trobada de Diables de Catalunya, realitzada a l’Arboç del Penedès el 1981, en la qual participaren setze colles.

Any rere any es va anar incrementant la creació de nous actes de trobada, com els correfocs, les cercaviles de foc i les carretillades; va aparèixer nou bestiari de foc i noves colles de diables i diablesses, dimonis, bruixes, diables infantils..., molts acompanyats de grups de percussió que malauradament han deixat força de banda els tocs més tradicionals.

Personatges dels balls de diables

- **Diablers:** Són els protagonistes de l'acte. Van saltant pel carrer mentre l'omplen d'espurnes de foc i espetecs eixordadors. Porten una maça per tirar els petards anomenats carretilles. En els balls amb parlament, alguns tenen nom, com el Porrer (inicia els parlaments), l'Alferes, el Borró (lloctinent de Lluçifer), el Capitan o Catipan, etc. Els altres diablers s'acostumen a anomenar com diable primer, diable segon, etc.
- **Lluçifer:** És el cap dels diablers. Porta un barret, una tiara o una mitra al cap i una maça molt gran o un ceptrot per tirar moltes carretilles alhora.
- **Diablessa:** És la dona del Lluçifer i està interpretat per un home. Porta faldilla i barret i una maça gran per tirar més d'una carretilla alhora.
- **Àngels:** Acostumen a ser dos nens o nenes i un d'ells representa sant Miquel (arcàngel o cap de l'exèrcit dels àngels). Van vestits de color blanc i porten espasa i escut. Són propis dels balls amb parlament.
- **Timbalers:** Són els encarregats de marcar el ritme del ball, amb els seus timbals grossos. En algunes poblacions tenen ritmes propis i per a diversos moments, com

el Toc de cercavila, el Toc de foc o el Toc de versos.

- **Saquers:** També anomenats bossers o civaders, són els diablers encarregats de portar les carretilles en una bossa ignífuga o una caixa metàl·lica per donar-les als diablers.
- **Altres:** Hi ha colles que tenen diablers amb unes altres responsabilitats, com els que porten les metxes o els botafocs per encendre les carretilles (encenedors), el que porta la farmaciola, el que porta aigua (boter), etc.

Estris i vestuari

- **Maça:** Màneg de fusta que porten els diablers, que té un cap sovint en forma de bóta de vi, acabat amb un ferro vertical on es col·loquen les carretilles. Perquè no surtin disparades quan cremen, de vegades s'hi posa una agulla d'estendre o una pinça metàl·lica.
- **Ceptrot:** Maça gran que duu Lluçifer o altres personatges importants, amb el qual es poden portar i encendre moltes carretilles alhora.
- **Saca:** Bossa ignífuga on es col·loquen les carretilles que es reparteixen als diablers. De vegades és una caixa metàl·lica. La porta el diable saquer.

- **Carretilles:** Petards allargats que tenen una anella de plàstic al mig per posar-los als ferros de les maces. Quan s'encenen giren creant un paraigües d'espurnes fins que peta el tro. També hi ha carretilles xiuladores sense tro, que són les que fan servir els diables infantils.
- **Sortidors francesos:** Petards que no giren i tiren espurnes amunt fins que peta el tro final.
- **Timbals:** Acostumen a ser força grossos, de fusta i pell. Els porten els diables timbalers.
- **Carretons:** Serveixen per a transportar el material de pirotècnia.
- **Altres:** En els balls amb parlament, espasa i escut per als àngels.
- **Els vestits:** Acostumen a ser jaquetes amb caputxa fetes de roba de sac o ignífuga i pantalons llargs, generalment molt decorats. Algunes colles porten banyes a la caputxa, unes altres porten cua al darrere, d'altres porten una capa, etc.

Una cosa molt important és l'organització de la colla de diables, el seu ordre i els recorreguts, ja que la seguretat pròpia i la dels altres és fonamental. Quan els diables tenen la carretilla col·locada a la maça, s'acosten al diable encenedor, el qual l'encén, i corren i salten endavant fins que peta el tro. Aleshores, ja sense foc, tornen enre-
re pels costats fins a arribar al saquer, que els dona una carretilla nova i llavors es posen a la cua dels diables, davant dels timbalers.

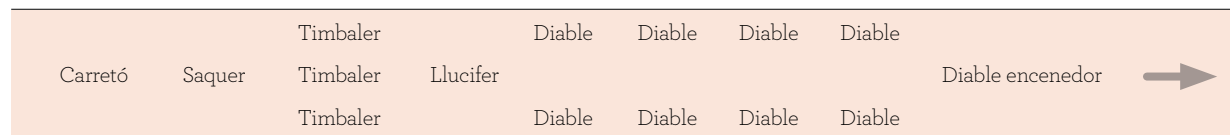

Pep Herrero

Del ball de diables a les colles de diables

De fet, fins ara hem parlat de balls de diables perquè aquí hi trobem el seu origen, però actualment el que més hi ha són colles o grups de diables, apareguts a partir dels anys vuitanta del segle passat.

Si històricament han arribat fins als nostres dies dos models de balls de diables, els centenaris amb parlament (Penedès, Garraf i Tarragonès) i els centenaris sense parlament (Baix Camps i Priorat), els grups que van començar a sorgir a partir del darrer quart del segle passat van agafar el model lliure dels balls sense parlament, però hi van introduir alguns personatges com el Lluçifer, la Diablessa o altres, tot i no incorporar parlaments.

Els diables a Barcelona

Actualment a Catalunya, entre colles de diables centenaris amb parlament, colles de diables centenaris sense parlament i noves colles de diables, en podem comptar unes tres-centes, de les quals més d'una cinquantena són de Barcelona

Atès que fonamentalment les colles de diables de Barcelona es troben en algun dels 73 barris de Barcelona i estan relacionades amb les associacions de veïns o amb altres entitats, la seva actuació principal acostuma a estar relacionada amb les festes majors de cada barri, tot i que també participen en les dues principals festes de la ciutat de Barcelona: la Mercè i Santa Eulàlia.

Els diables a Santa Eulàlia

Si bé des de 1987 es fa un correfoc per Santa Eulàlia, la progressiva consolidació de la festa com a “festa de nens i nenes per a nenes i nens” va fer incloure un correfoc infantil anomenat Correfoc dels Petits Diables, que es fa el mateix dia a la tarda i que va de l'Ajuntament al Pla de la Seu i finalitza amb una encesa conjunta de tots els diables. Una mica més tard a la plaça del costat, la plaça Nova, comença el Correfoc de Santa Eulàlia, que comentem més endavant, a “Bèsties de foc”.

Els diables a la Mercè

Un diable de cada colla de diables de Barcelona participa en el Seguici Inaugural i fan una encesa en el Toc d'Inici. El mateix dia del correfoc a la tarda es fa el Correfoc Infantil, que va del carrer de Joan Massana i la Via Laietana a la plaça d'Antoni Maura, amb el material de piròtènia adequat.

Però és el Correfoc de la Mercè on els diables tenen més protagonisme. Actualment s'inicia amb la Ceptrotada i la Porta de l'Infern. Les colles de diables participants al Correfoc, després del *Toc de tabals*, de la lectura de versos satírics per part del Mascle Cabró i d'una galejada trabucaire a l'avinguda de la Catedral, fan una ceptrotada o encesa dels ceptrots de les colles participants, que segueix amb l'encesa de la Porta del Infern, que, quan s'obre, deixa sortir els diables i bèsties de foc, Via Laietana avall fins al carrer del Consolat de Mar.

Diablers a Llatinoamèrica?

Com diu Rius (2005), “amb la conquesta d'Amèrica, l'arribada de la religió cristiana va ser un xoc frontal a les creences dels indígenes. Calia ensenyar la doctrina, fer pedagogia i plasmar que la religió dels conqueridors era la bona i la veritable. Així doncs, els missioners que desembarquen al continent es serveixen d'una eina que ja s'utilitzava des de feia moltes dècades al vell continent: la dansa i la teatralitat popular”. I aquest és plausiblement el motiu pel qual trobem diversos “diablers” a Llatinoamèrica, que van començar com a espectacles didàctics i actualment han esdevingut balls tradicionals.

Son remarcables les “diabladas” que actualment encara se celebren a Bolívia (la Danza de la Diablada del Carnaval de Oruro és Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat per la UNESCO), Perú (la Danza de los Diablicos de Túcume o la Diablada Puneña de la Fiesta de la Candelaria de Puno), Guatemala (Baile de Diablos de Cobán), Panamà (el Grandiablo, el Torito i la

Montezuma Cabezona de Los Santos, Coclé i Herrera) o Xile (Diablada de la Fiesta de La Tirana).

Bèsties de foc

Si bé a l'apartat "Bèsties" hem esmentat l'origen religiós i processional de les figures zoomòrfiques i imaginàries, algunes d'aquestes, entre d'altres, també han estat i són elements de les festes de foc. Al llarg de la història, del segle XIV al XVI, el bestiari, a més de fer la funció pedagògica de difondre la "història sagrada" i de prendre part en esdeveniments polítics i ciutadans, va anar ampliant la seva participació en actes laics, i així va començar una transició de l'àmbit processional al festiu més popular.

A partir dels anys setanta del segle passat les noves figures de bèsties reals i fantàstiques van anar creixent a un ritme impressionant. Si el 2008 Cerdomí i Udina en catalogaven 700, actualment és impossible saber amb exactitud quantes n'hi ha, quantes s'estan dissenyant i fabricant i quantes se'n volen construir. Sempre es pot fer una consulta a l'Agrupació del Bestiari Festiu i Popular de Catalunya.

Les bèsties de foc a Barcelona

Ja hem dit que la majoria de bestiari barceloní està relacionat amb entitats i associacions de barris i, per tant, el seu lloc específic d'actuació i participació són les festes d'aquests barris, encara que gairebé totes participen en actes de la ciutat com la Mercè i Santa Eulàlia.

El Correfoc de Santa Eulàlia

Des de l'any 1987 el darrer dia de la Festa Major d'Hivern de Barcelona es du a terme un correfoc en el qual participen diables i bestiari dels barris de Ciutat Vella, així com algun grup convidat, que comença a la plaça Nova i acaba a l'avinguda de la Catedral, tancant les festes de Santa Eulàlia.

La Passejada de Bèsties de Foc de la Mercè

Una setmana abans del correfoc, un grup de bèsties de foc s'instal·la al vestíbul de l'Ajuntament, i un o dos dies abans del correfoc surten a fer un volt pel Barri Gòtic sense foc d'espurna perquè tothom en pugui gaudir sense perill.

Juan Manuel Gil Bianchi. Fotomercè 2012

El Correfoc de la Mercè

Com hem dit anteriorment, aquest acte va sorgir arran de la Mostra de Bèsties Fantàstiques de les festes de la Mercè de 1979. La llegenda diu que “en un moment de la cercavila, els diables van sortir del protocol oficial i estricte i (...) es van dedicar a perseguir els que s’ho miraven. En alguna d’aquestes accions espontànies, i per a sorpresa de tothom, algú es va posar a ballar amb els diables, en comptes de fugir-ne. Aleshores es va produir l’associació d’idees que va donar nom al correfoc. Entre el nom de la comissió organitzadora, el diable corrent amb un carretó i per analogia amb els *correbous*, es va originar el nom de *correfoc*: mira com corren sota el foc... corre-foc!”

L’èxit d’aquesta activitat va fer que es repetís cada any, ja amb el nom institucionalitzat de *correfoc*, incorporant-hi les noves colles de diables i el nou bestiar de foc de la ciutat. Cal tenir en compte que, com es diu al Protocol Festiu de la Ciutat de Barcelona (2012), a partir de llavors “el nom *correfoc* i, sobretot, el model de festa, es va estendre per tot Catalunya, fet que va convertir aquest acte en una activitat imprescindible a qualsevol festa i una tradició més que ancestral per a les generacions més joves”. Però el creixement de colles arreu de Catalunya va fer que la participació al correfoc s’acabés limitant als ja nombrosos grups de foc de la ciutat i als d’algunes poblacions veïnes.

Després de la Ceptrotada i l’encesa de la Porta de l’Infern, on les colles de diables participants tenen molt protagonisme, comencen a sortir les bèsties de foc i les colles de diables, que omplen la Via Laietana d’espurnes, espetecs, fum i olor de pólvora. De les bèsties del

Ana González. Fotomercè 2012

Seguici Popular de Barcelona, hi participen el Drac de la Ciutat Vella, la Mulassa, la Tarasca i la Víbria.

Com s’hi pot participar?

Participar en un seguici és fàcil, però participar en un correfoc requereix tenir força coses en compte. Quant al Seguici de Barcelona, hi ha tres possibilitats:

- Visitar amb l’escola o la família l’exposició de figures que es fa al Palau de la Virreina una setmana abans de la Mercè i, si s’ha editat, recollir el material de l’any: postals, punts de llibre, materials per a pintar, retallables, etc.
- Participar en el Seguici Popular, acompanyant-lo de la Virreina a la plaça de Sant Jaume, i assistir al Toc d’Inici.

- Contactar amb alguna de les entitats responsables del bestiar de la ciutat per veure les possibilitats de col·laboració i participació. Les escoles també poden organitzar visites per veure i conèixer el bestiar de prop.

Quant als diables, també hi ha tres possibilitats:

- Contactar amb alguna colla de diables de la ciutat per veure les possibilitats de col·laboració i participació.
- Participar com a espectadors en el Correfoc Infantil de la Mercè o el de Santa Eulàlia i, amb molt de compte i mantenint les distàncies recomanades, veure de lluny el Correfoc de la Mercè o el de Santa Eulàlia. En aquest

Pep Herrero

cas, és molt important tenir en compte els “Bons consells per seguir el Correfoc” que s’inclouen al programa de la Mercè.

- Contactar amb alguna colla de diables per fer algun taller de divulgació a l’escola o al local mateix.

Resum dels consells

- Portar gorra.
- Portar un mocador de cotó al coll.
- Vestir roba de cotó amb màniga llarga i pantalons llargs.
- Portar vambes.
- Mantenir les distàncies prudencials.
- Si s’és petit o petita, anar acompanyats dels pares i mares o de persones més grans.
- No tirar mai aigua.

En relació amb els consells de participació i seguretat, és molt recomanable el còmic *En Pau, l’Arnau i l’Anna a... Terra de foc*, de Batalla i Domínguez (2011), sobretot la pàgina 19.

Algunes adreces importants

- Associació Coordinadora de Colles de Gegants i Bestiar de Ciutat Vella: www.ccgbcv.cat
- Agrupació del Bestiar Festiu i Popular de Catalunya: www.bestiari.cat
- Federació de Diables i Dimonis de Catalunya: www.diables.cat
- Coordinadora de Colles de Diables i Bèsties de Foc de Barcelona: www.diablesbcn.cat
- Federació de Diables de la Ciutat de Barcelona: www.diablesciutatbcn.blogspot.com.es

Castells, castellers i castelleres

Juan Carlos Cañadas Cañete,
Fotomercè 2012

*La plaça gran de la vila
és plena de gom a gom;
brandant el castell s'enfila,
i a l'entorn cridant s'apila
per aguantar-lo, tothom.*

ÀNGEL GUIMERÀ,

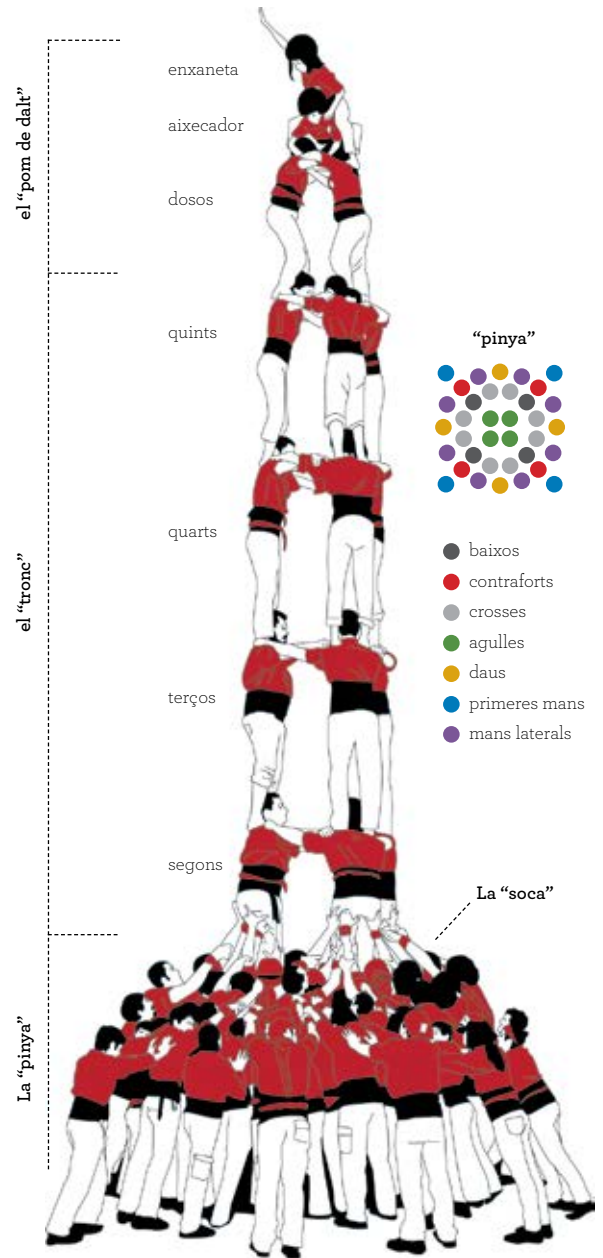
Castells, castellers i castelleres

Tot i que al llarg del segle XX van sorgir diverses teories sobre l'origen dels castells, la més plausible és la que els considera una diversificació dels balls de valencians que es va iniciar entre els segles XVIII i XIX al Camp de Tarragona i el Penedès. Com diu el seu nom, els balls de valencians provenen del País Valencià i poden ser considerats una adaptació catalana de les moixangues valencianes, que va anar deixant de banda el ball per a centrar-se en les construccions humanes, que agafaren un caràcter més competitiu. De fet, al llarg dels segles XVIII i XIX, als castells sovint se'ls anomenava “ball de valencians”.

Les primeres colles de castellers com a tals apareixen a principis del segle XIX a Valls i és a finals del segle quan una d'elles passa a anomenar-se Xiquets de Valls, nom que durant molt de temps serà sinònim de colla casteller. El segle XX va començar amb dues colles castelleres a Valls, la Colla Nova dels Xiquets de Valls i la Colla Vella, i el 1926 s'hi afegiren dues colles més: la colla dels Nens del Vendrell i la dels Xiquets de Tarragona. Als anys setanta del segle passat hi havia una quinzena de colles, i en començar el segle XXI, una seixantena.

Parts d'un castell

- **Baixos:** Són els castellers o castelleres que són a terra i formen el primer pis, que no es veu perquè està envoltat de la pinya. Perquè estiguin tan fixos com sigui possible, diversos castellers i castelleres se'ls encaixen al voltant del cos fent de croses sota l'aixella i fan d'agulles a l'interior i de contraforts darrere de cada baix tot formant un cercle agafant-se amb els braços. Aquests conjunt de castellers s'anomena soca.
- **Pinya:** Està situada a terra i està formada per castellers i castelleres que compacten els baixos i aguanten el castell, amb una estructura radial. Són importants els daus, que se situen darrere de les croses i amb les mans aguanten les cames dels segons.
- **Segons:** Són els castellers i castelleres que formen el segon pis pujant a les espatlles dels baixos.
- **Terços:** Són els castellers i castelleres que formen el tercer pis.
- **Quarts:** Són els castellers i castelleres que formen el quart pis.
- **Quints** (només als castells de vuit, nou i deu): Són els castellers o castelleres que formen el cinquè pis.
- **Sisens** (només als castells de nou i deu): Són els castellers i castelleres que formen el sisè pis.
- **Setens** (només als castells de deu): Són els castellers i castelleres que formen el setè pis.
- **Dosos:** Són els castellers i castelleres joves que se situen a sobre del darrer pis del tronc i fan de base a la cassoleta o acotxador. D'aquest pis fins a l'enxaneta se'n diu "el pom de dalt".
- **Cassoleta o acotxador:** És el nen o la nena que es posa acotxat, acotat o ajupit a sobre dels dosos, perquè l'enxaneta pugui passar per sobre. En els castells de cinc, hi ha dues cassoletes.
- **Enxaneta:** És el nen o la nena que puja al castell per un costat i, quan arriba a dalt, passa per sobre de la cassoleta o acotxador, corona el castell aixecant una mà i fent l'aleta i baixa per l'altre costat.

Quan es fan castells molt alts, cal reforçar-los, i llavors es fa el folre, que és una petita pinya al voltant dels segons que és a sobre de la pinya gran i, si cal, se'n fa una tercera al voltant dels terços anomenada manilles, que és a sobre del folre.

Tipus de castells

- **Pilar:** Castell format per una sola persona a cada pis i un o una enxaneta a dalt. Tenen pinya i s'anomenen segons la seva alçada: pilar de quatre, de cinc, etc. Quan els pilars són molt alts poden portar folre i, fins i tot, manilles.
- **Torre o dos:** Castell format per dues persones a cada pis i amb acotxador i enxaneta.

- **Castell:** En general, els castells s'anomenen en funció dels castellers o castelleres dels pisos del tronc i del nombre pisos. Així doncs, segons els castellers que hi ha a cada pis trobem castells que es diuen dos de..., tres de..., quatre de... o cinc de... I segons la seva alçada, trobem castells que són de sis, set, vuit, nou i, fins i tot, deu pisos. La combinació de les dues característiques dóna el nom als castells:

Les construccions més altes i difícils, anomenades de gamma alta, acostumen a fer servir l'ajut de folres, manilles i, fins i tot, si cal, de puntals. Quan no es fa servir cap ajut en castells d'aquesta dificultat se'ls anomena nets i, si no munten manilles, sense manilles; per exemple, la torre de vuit neta (no té folre) o el quatre de nou net sense manilles.

Pisos del castell							
Nombre de castellers per pis	4	5	6	7	8	9	10
1	Pilar de quatre	Pilar de cinc	Pilar de sis	Pilar de set amb folre	Pilar de vuit amb folre i manilles		
2		Torre de cinc o dos de cinc	Torre de sis o dos de sis	Torre de set o dos de set	Torre de vuit o dos de vuit amb folre	Torre de nou o dos de nou amb folre i manilles	
3			Tres de sis	Tres de set	Tres de vuit	Tres de nou amb folre	Torre de deu amb folre i manilles
4			Quatre de sis	Quatre de set	Quatre de vuit o carro gros	Quatre de nou amb folre	
5			Cinc de sis	Cinc de set	Cinc de vuit o catedral	Cinc de nou o supercatedral amb folre	

Variacions i complements

- **Amb pilar o agulla:** Els castells de tres, de quatre i de cinc es poden fer amb un pilar o agulla al mig, el qual té dos pisos menys que el castell (per exemple, un tres de set amb agulla té un pilar de cinc).
- **Aixecats per sota:** Els pilars, les torres i els castells de tres i fins i tot de quatre poden aixecar-se per sota.
- **Pilar caminant:** Són els pilars que es fan caminar unes passes per entrar a la plaça, els quals acostumen a ser de quatre, o per acostar-se al balcó de l'ajuntament perquè hi pugui l'anxaneta, els quals també poden ser de cinc.

Vestuari

- **Camisa:** De màniga llarga i del color de cada colla, sovint amb l'escut distintiu al davant o en una màniga o amb el nom de la colla escrit al darrere.
- **Pantalons:** Llargs i de color blanc.
- **Faixa:** Generalment llarga, ample i de color negre. Es col·loca enrotllada a l'alçada dels ronyons per a protegir la zona lumbar i servir de suport als castellers que pugen.
- **Mocador:** Acostuma a ser triangular i de color vermell amb punts blancs. Tot i que originàriament és per al cap, perquè no regalimi la suor i faci relliscar els que pugen, alguns castellers se'l lliguen a la cuixa per fer un punt de recolzament per a la canalla o al canell perquè no rellisquin les mans dels altres.
- **Casc:** Per a protegir-se davant de possibles caigudes, els nens i les nenes que fan d'acotxador i enxaneta i sovint també els dosos porten per seguretat un casc de poliestirè.

Els castellers i castelleres acostumen a anar descalços, llevat dels que formen la soca i la pinya.

La música dels castells

Els castells sempre s'acompanyen del seu toc propi, el *Toc de Castells*, interpretat tradicionalment per dos grallers i un timbaler.

Malgrat que aquest toc està documentat des de finals del segle XIX, es va anar estenent a les places castelleses i començà a formar part del repertori de les colles gralleres de l'època a partir de la transcripció que Magí Sants va fer entre finals del XIX i principis del XX de la reescriptura que Pau Casals en va fer el 1900, i de la difusió que la partitura tingué en incloure's en l'edició que el 1900 es va fer de l'obra teatral *En Pau de la Gralla o la Festa Major de la Vila*, de Ramon Ramon i Vidales, així com posteriors reproduccions que es van fer a publicacions locals i als programes de les festes majors del Vendrell (1905) i de Vilafranca (1906), i el 1926 al llibre de Francesc de Paula Bové *El Penedès. Folklore*

Marcela Anahí Romero. Fotomercè 2012

Cuscó, Joan. *El Toc de Castells. Història i històries d'una música*. Vilafranca del Penedès: Edicions i Propostes Culturals Andana, 2008

dels balls, danses i comparses populars (El Vendrell: Impremta Ramon, 1926).

Aquesta transcripció va ser el punt de partida de l'arranjament i "normalització" que Jaume Vidal i Vidal va fer del *Toc de Castells*, el qual es va anar escampant arreu de Catalunya, sobretot a partir de la seva publicació al llibre *Repertori d'en Jaume Vidal i Vidal, músiques per a gralla* (Vidal, Olivé, et al. 1992).

El *Toc de Castells* està estructurat en: 1) un toc d'avís o d'entrada que les gralles inicien quan falten cinc pisos (per exemple, a terços en castells de vuit), 2) una melodia de gralles i timbal que acompanya la pujada dels castellers i castelleres, la qual es repeteix tantes vegades com cal, 3) el toc d'aleta, que és un trinat llarg que es va accelerant, 4) dues notes llargues descendents que indiquen que la canalla comença a baixar, 5) la melodia de la baixada o descarregada, que també es

repeteix les vegades que cal, i 6) el toc final o de sortida, també anomenat curt, que és una escala ascendent i que indica que el tronc s'ha desmuntat. Quan els castells són de vuit, 7) el toc final és més llarg i ornamentat i s'anomena toc llarg o sortida llarga.

Aquest toc, que segons les localitats té les seves variacions en forma de notes i/o pauses llargues i d'ornamentacions, a més de l'acompanyament del castell també indica als castellers i castelleres que no el poden veure perquè són a la pinya o al tronc, quan es corona, quan comença a baixar la canalla o quan s'ha desmuntat el tronc.

A més del *Toc de Castells*, els grallers i gralleres dels castellers de vegades poden interpretar altres peces en funció dels diferents moments de les festes i de les diades castelleres, com ara:

- *Toc d'entrada a plaça*: És el toc que s'interpreta quan les colles entren a la plaça, cosa que de vegades es fa amb algun pilar caminant. En alguns indrets s'anomena *Toc d'arribada*.
- *Toc de portar pilar al balcó*: De vegades els castellers, en acabar la diada castellera, en fan caminar un fins a sota del balcó de l'Ajuntament. En aquests casos, comença a sonar el *Toc de Castells* i quan es fa l'aleta, la colla de grallers i gralleres interpreta aquest toc específic, que s'acaba amb el toc final curt del *Toc de Castells*.
- *Toc de vermut* o *El vermut*: Amb aquesta peça tradicional anònima, molt alegre, transcrita per Jaume Vidal s'acostumen a acabar les diades castelleres. La seva gran popularitat ha fet que actualment s'interpreti a cercaviles i trobades de gralles, i que, fins i tot, acompanyi imatge festiva. Vegeu: Vidal, Olivé, et al., 1992, 89.

Altres peces

• *Matinades* o *Toc de Matinades*: Tot i que aquest és un toc propi per a despertar la gent els dies de festa major o en dates assenyalades, també s'associa als grallers dels castellers. Les matinades més generalitzades són les anomenades matinades llargues, tot i que existeixen unes matinades curtes actualment encara vives al Vendrell. Les interpreten les gralles a una, dues o tres veus, amb acompanyament obstinat del timbal, que no para de redoblar tot marcant “els terres”.

• *Toc de Processó*: Aquest toc, que actualment encara es pot sentir a la Festa Major de Tarragona i a la de Reus, així com a les Festes de Pa Beneït del Vendrell, tal com diu el seu nom, servia i serveix per a acompanyar processons eclesials i cíviques, i fins i tot gegants. Com en el cas de les matinades tradicionals, també s'associa als grallers dels castellers.

Als llibres de Vidal, Olivé, et al. (1992), Bayer i Gayete (2004) i Cuscó (2008) i al web *gralla.skamot.com* podeu trobar les partitures de les peces esmentades.

I en els CD següents podeu trobar diversos enregistraments d'aquestes peces i d'altres:

- Escola de Grallers de Sitges. *Gralles i castells*. [Enregistrament sonor]: Barcelona: Audiovisuals de Sarrià. Un disc (CD), 1995.
- Ganxets, grallers del Baix Camp; Bufalodre, grallers de Valls; La Canya d'Or; Els Vernet. *Terços amunt!* [Enregistrament sonor]: Barcelona: DiscMedi. Un disc (CD), 2002.
- *Gralles de la Festa Major 98*. [Enregistrament sonor]: Barcelona: FLOC/Ajuntament del Vendrell. Un disc (CD), 1998.

• *La Música dels Castells. Enregistraments històrics (1930-2008)*. [Enregistrament sonor]: Barcelona: DiscMedi. Un disc (CD), 2002. Inclòs a: Cuscó, Joan. *El Toc de Castells. Història i històries d'una música*. Vilafranca del Penedès: Edicions i Propostes Culturals Andana, 2008.

• Grallers Son Nat de Tarragona. *Moixigangues, valencians i castells*. [Enregistrament sonor]: Terrassa: Temps Record, 2004. Un disc (CD).

Els castells a Barcelona

A principis del segle XX, com que a Barcelona no hi havia cap colla castellera, els castells que es feien eren aixecats per la Colla Vella dels Xiquets de Valls i pels Nens del Vendrell. La creació d'un concurs organitzat per uns grans magatzem els anys 1964, 1965 i 1966 donà una bona empenta a l'interès castellor de la ciutat i el 1969 es creà la Colla de Castellers de Barcelona.

Sumit Karki. Fotomercè 2012

Colla castellera	Any de creació	Color de la camisa
Castellers de Barcelona	1969	Vermell
Castellers de Sants	1993	Gris brut
Castellers de la Vila de Gràcia	1996	Blau marí
Castellers del Poble-sec	1998	Blau cel
Castellers de la Sagrada Família	2002	Verd
Colla Castellera Jove de Barcelona	2010	Grana

Actualment a Barcelona hi ha sis colles castelleres, dues de la ciutat (una històrica i l'altre novella) i quatre de barris. Del l'any 2000 al 2004 va funcionar la colla dels Castellers de Sarrià que duïen la camisa de color granat.

La participació d'aquestes colles en actes de Barcelona, a més de la col·laboració a festes i diades castelleres de barris de la ciutat o organitzades per les mateixes colles, se centra en la Mercè i Santa Eulàlia.

Pep Herrero

Les diades castelleres de la Mercè

Diada castellera de colles locals

El dia 24 de setembre, Diada de la Mercè, si no cau en diumenge se celebra la diada castellera de la Mercè, destinada exclusivament a les colles locals, que siguin colles de sis, les quals aquest dia no poden aixecar cap castell de nivell inferior al quatre de sis, a excepció dels pilars de comiat.

La diada castellera de colles convidades

El diumenge més proper al dia de la Mercè, la colla dels Castellers de Barcelona i “dues colles de castellers de fora de la ciutat de les anomenades de gamma alta” surten en cercavila del Palau de la Virreina cap a la plaça de Sant Jaume, on comença la diada castellera, que té tres rondes amb dret a repetició i acaba amb un pilar al balcó de l'Ajuntament, al qual puja l'enxaneta.

Seguici d'Autoritats

El dia de la Mercè, el 24 de setembre, en acabar la missa solemne a la basílica de la Mercè, les colles locals de castellers aixequen pilars de salutació i després s'inicia el Seguici d'Autoritats, amb la Banda Municipal de Barcelona, les autoritats municipals escortades per llancers de la Guàrdia Urbana, el Seguici Popular de Barcelona i les colles de castellers.

La diada castellera de les festes de Santa Eulàlia

El diumenge de la festa totes les colles castelleres de la ciutat inicien una cercavila a la plaça Nova, que pas-

sa pel carrer del Bisbe, per davant de la porta de Santa Eulàlia de la Catedral, on cada colla fa un pilar d'honor, i segueixen fins a la plaça de Sant Jaume, on entren amb pilars, i comença la diada. Donada la quantitat de colles que hi ha a la ciutat, es fa una primera ronda conjunta de totes les colles alhora i dues rondes sense dret a repetició, per a acabar amb pilars de comiat de totes les colles participants.

Els falcons

Els falcons tenen el seu origen en les manifestacions gimnàstiques que es realitzaven a Txèquia a finals del segle XIX amb el nom txec "sokol", que vol dir falcó. A principis del segle XX es van començar a fer a Catalunya a partir d'iniciatives catòliques catalanes (Federació de Joves Cristians de Catalunya-FJCC) i desaparegueren amb motiu de la Guerra Civil. El 1942, amb la creació de la colla dels falcons de Llorenç del Penedès, a la qual el 1959 s'afegí la de Vilafranca, comença una lenta segona època que ha arribat fins als nostres dies, amb una desena de colles que tenen una concepció més festiva i participativa.

Algunes de les principals construccions falconeres són l'Escala, la Pira, el Ventall i la Torreta.

Altres figures que construeixen els falconers, a més de les que s'enginya cada colla, són els pilars, les piràmides, etc.

Les construccions de les colles de falcons acostumen a anar acompanyades del so de les gralles i el timbal. Com que no hi ha cap repertori específic, generalment

s'interpreten peces animades del repertori graller, llevat quan es fan pilars, que es toca el *Toc de Castells*. És remarcable la composició *Els Falcons de Vilafranca* que Jaume Vidal va compondre el 1984. Podeu trobar la partitura a Vidal, Olivé, et al. (1992, 31).

Els falcons a Barcelona

El 2002 es va crear la Colla de Falcons de Barcelona, que es va estrenar a les festes de Santa Eulàlia del 2003. És una colla que porta camisa i pantalons blancs. Aquesta colla des de 2007 té una mascota, el Niku.

Matí de falcons

El diumenge abans de la diada castellera de la Mercè hi ha una actuació específica de falcons a la plaça de

Jordi Farrera

Sant Jaume, en la qual participen la Colla de Falcons de Barcelona i altres colles falconeres d'arreu de Catalunya.

Castells fora de Catalunya?

Ja hem comentat que l'origen dels castells es troba en els balls de valencians de Catalunya i, per tant, podem considerar que les diverses moixigangues del País Valencià, inclosa la Muixeranga d'Algemesí, són parentes dels castells, ja que en el seu ball també aixequen torres humanes.

Des de fa molts anys, a l'Índia existeixen els *govindes*, una mena de castellers que enlairen torres humanes en honor al déu Krixna. Aquestes torres o *govindes* són considerades com un esport i es construeixen de forma diferent que els nostres castells. Actualment existeixen més de cinc-centes colles o *govinda pathak*.

Al Marroc també hi trobem acrobates que acostumen a fer algunes torres: són molt populars els de la plaça Jamaâ Lafna de Marràqueix i també són molt reconeguts per les seves acrobàcies i torres els Oulad Sidi Hmad ou Moussa, del sud de l'Atlas.

El 2007 es fundà a Lo Prado de Santiago de Xile la primera colla castellera xilena.

El 2010 la Colla Vella dels Xiquets de Valls va visitar la ciutat de Hangzhou, a la Xina, on va descarregar un tres de nou amb folre. A partir d'aquí, l'empresa Antex va crear una colla castellera, els Xiquets de Hangzhou, com a activitat paral·lela a la feina.

Com s'hi pot participar?

Si agraden els castells, a nivell individual sempre es pot contactar amb alguna colla local per conèixer les condicions de participació i els compromisos d'assajos i sortides. Però sovint les colles organitzen tallers a les escoles i instituts, tant per donar a conèixer els castells com per captar persones interessades.

De tota manera, una bona forma de participar-hi és assistir a diades castelleres i aplaudir quan l'enxaneta fa l'aleta, i quan el tronc s'ha desmuntat i quan la pinya s'ha desfet. De vegades, si l'edat és l'adequada i la colla castellera ho demana o ho autoritza, es pot col·laborar en la pinya. En aquest cas, cal seguir molt bé les indicacions que donin els castellers i no portar ni ulleres ni rellotges. És important posar les mans i els braços tal com s'indiqui, repenjar el cap a l'espatlla de la persona del davant i no aixecar-lo per veure què passa.

Algunes adreces importants:

- Castellers de Gràcia: www.cvg.cat
- Castellers de la Sagrada Família: www.castellerssagradafamilia.cat
- Castellers de Sants: www.borinots.cat
- Castellers del Poble-sec: www.castellersdelpoblesec.cat
- Castellers de Barcelona: www.castellersdebarcelona.cat
- Colla Castellera Jove de Barcelona: www.jovedebarcelona.cat
- Coordinadora de Colles Castelleres de Catalunya: www.cccc.cat
- Falcons de Barcelona: www.falconsdebarcelona.cat

La cobla i la sardana

*Lo flabiol que plora i que sanglota
de prompte puja a sa més alta nota;
com rusc al trenc de dia la dansa se remou,
s'enllesteixen los sons en ses escales
los peus dels sardanistes prenen ales
i al sol de l'alegria tota ànima es desclou.*

JACINT VERDAGUER

La cobla i la sardana

Amb aquestes paraules, Jacint Verdaguer descriu l'ambient musical de l'aplec de Sant Martí, inici de la seva obra èpica *Canigó*. Aquest poema de la Renaixença, escrit el 1886, ens mostra un flabiol “que plora i que sanglota”. Qui hagi escoltat un flabiol, però, deu saber que aquest instrument difícilment pot definir-se amb aquestes paraules, que corresponen millor a la imatge que tenim d'un altre instrument musical: la tenora. Ara bé, la tenora, nascuda al segle XIX, no podia ser emprada en un aplec que el poeta situa en una alta edat mitjana indeterminada. Així doncs, recorregué al flabiol, però sense deixar de presentar una imatge més pròpia de la cobla moderna que no pas de les antigues cobles de sac de gemecs i flabiol i tamborí. Com s'explica tot plegat? Senzillament, perquè aquest poema se situa en l'època de propagació de la cobla moderna, una agrupació musical nascuda, precisament, en un context d'idealització d'un passat bucòlic que es vol reivindicar.

Els instruments tradicionals

La cobla moderna és una agrupació musical formada, entre d'altres, per instruments tradicionals que té com a funció principal la interpretació de música tradicional o d'arrel tradicional. Abans de parlar de la cobla, per tant, val la pena fer una revisió dels instruments tradicionals, especialment d'aquells que, si ja existien abans de l'aparició de la cobla moderna, tenien com a funció la interpretació de balls i danses, de la mateixa manera com després faria la cobla moderna.

El flabiol

El flabiol és un instrument aeròfon de fusta, que produeix el so gràcies al mecanisme del bisell, que té cinc forats de digitació, tres a la part superior i dos a la inferior, i altres forats complementaris. La principal característica del flabiol català és que es toca amb una sola

mà, generalment l'esquerra, i utilitzant cinc dits, amb la qual cosa es diferencia de les flautes que es toquen només amb tres dits (flautes medievals, flaüta eivissenca, galobet occità...). El nom *flabiol* sembla que prové del verb llatí *flare*, que significa *bufar*, i segons les zones també s'anomena *floviol*, *fabiol* o *fobiol*.

Del flabiol se'n desconeixen l'origen i, fins i tot, l'abast geogràfico-històric. Des de l'època medieval es conserven imatges de músics que toquen una flauta amb una sola mà, però sovint costa veure si es tracta de les flautes de tres forats o dels flabiols de cinc, si bé les flautes de tres dits són significativament més llargues. El que és clar és que, tradicionalment, aquest instrument només ha sobreviscut a Catalunya i les Balears. A les Pitiüses, en canvi, la flauta tradicional ha estat la flaüta, una flauta de tres forats feta de baladre.

El flabiol, com totes les flautes que es toquen amb una sola mà, s'acompanya d'un segon instrument, habitualment de percussió. Si bé tenim referència de flautes acompanyades de campana o de castanyoles, per exemple, la tradició ha volgut que el flabiol generalment s'hagi tocat conjuntament amb un tambor cilíndric, de dues pells i amb bordó. A Catalunya, aquest tambor ha estat el tamborí, que és gairebé igual d'alt que d'ample, o bé el bombo, que és més ample que alt. A les Balears, en canvi, aquest tambor sempre ha estat el tamborí, anomenat sovint *tamborino*. La funció del tamborí és acompanyar rítmicament la melodia del flabiol.

El sac de gemecs

El sac de gemecs també és un instrument aeròfon, que es caracteritza pel fet d'estar format per una gran bos-

Botey-La Botzina

Botey-La Botzina

sa de pell, un odre, anomenada *bot*, de la qual surten diversos tubs sonors de fusta. El músic que toca el sac de gemecs infla aquesta bossa bufant per un dels tubs (el bufador) i, estrenyent la bossa amb la força del braç, en fa sortir l'aire pel grall, que és el tub amb vuit forats de digitació, set a la part superior i un a la inferior, i altres forats complementaris, que permet fer melodies, i pels bordons, que són els tubs sense forats que només fan una sola nota cada un i que serveixen d'acompanyament fent de pedal. El sac de gemecs s'anomena també cornamusa o manxa borrega, i en altres indrets, gaita, per influència de les gaites escoceses i gallegues. És un instrument antiquíssim i molt estès sobretot pel Mediterrani i per Europa. El so del sac de gemecs el produeixen les canyes que es posen al principi dels tubs sonors. Així doncs, el grall té una canya doble (com la de l'oboè o la gralla), mentre que els bordons

tenen una canya simple (com la del clarinet). Una de les principals virtuts del sac de gemecs és que, com que el bot o bossa d'aire fa de dipòsit, el músic pot parar de bufar per a agafar aire sense que per això el sac deixi de sonar i ell hagi de deixar de tocar.

La xeremia o tarota

La xeremia és un altre instrument aeròfon de fusta, relativament llarg, que es fa sonar pel mecanisme de la doble canya o lengüeta doble i, per tant, també forma part de la família dels oboès i fagots. La xeremia tradicional catalana, anomenada popularment tarota, prové de la xeremia del Renaixement. Fins al segle XVIII, la xeremia era un instrument habitual en la música culta, destinada al gaudi de les classes benestants i de certes litúrgies religioses. Amb la revolució instrumental del barroc (que és quan apareixen molts dels instruments musicals d'ús habitual avui dia, com la família dels violins, l'oboè, el clarinet, el fagot, etc.), la xeremia es va deixar de fer servir per a tocar música culta, si bé va sobreviure en entorns populars, on el seu so era especialment valorat a l'hora d'acompanyar els balls al costat d'altres instruments de vent.

La gralla

La gralla, com la tarota, també és un instrument aeròfon de doble canya. Tot i això, si bé la tarota està emparentada amb les xeremies antigues, la gralla sembla estar molt més relacionada amb tota una sèrie d'instruments relativament curts i de so fort i estrident, molt habituals al sud d'Europa (dolçaina, bombardina, *piffero*, etc.), que possiblement tenen un origen àrab i estan emparentats amb els instruments similars actualment presents a la costa sud de la Mediterrània (*zurna*, *gheita*, *mizmar*, etc.).

Botey-La Botzina

La gralla és un instrument significativament cònic, excepte en el tram final, i acostuma a estar reforçada amb anelles metàl·liques, ja que la seva construcció amb fusta prima la converteix en un instrument força fràgil. Tot i això, la característica que diferencia la gralla de la resta d'instruments de la seva família és la canya o inxa. Així doncs, si habitualment els instruments de canya doble utilitzen unes canyes retallades en forma triangular o trapezoïdal, en el cas de la gralla la canya té una forma més quadrada.

El violí

El violí no és pròpiament un instrument tradicional i popular, en el sentit d'un instrument creat i transmès oralment a través de lutiers i músics propis dels entorns populars. Ara bé, això no ens ha de fer oblidar que és un instrument cordòfon de corda fregada que, sobretot a

partir del segle XIX, va ser adoptat per un bon nombre de músics populars per a l'acompanyament de danses i celebracions tradicionals. I és en aquest sentit que podem parlar de l'existència d'un "violí tradicional català".

No se sap del cert, però se suposa que el violí entrà en l'àmbit de la música popular substituint el rebec, un instrument també de corda fregada de factura exclusivament popular i que prové dels instruments medievals d'origen àrab i el violí de pastor. Allò que diferencia més el violí clàssic del violí tradicional són les maneres interpretatives, ja que en els entorns populars es busca en el violí un major nivell sonor a base de moviments més enèrgics i l'ús molt habitual d'acords de dues notes, que enriqueixin harmònicament el so.

L'acordiò

L'acordiò és un instrument aeròfon de llengüeta simple. Està format per dues caixes amb llengüetes, unides per una manxa i un teclat. Quan s'estira o s'arronsa la manxa es poden fer sonar les llengüetes, que s'activen mitjançant tecles o botons. Amb la mà dreta es toquen les tecles o els botons melòdics, i amb l'esquerra, els botons harmònics, que serveixen per a fer els acords de l'acompanyament. L'acordiò és un instrument modern, inventat a Àustria a finals dels anys vint del segle XIX, el qual es va anar expandint de mica en mica, primer per Europa i després per la resta del món.

Els primers acordions arribaren a Catalunya a finals del segle XIX i ben aviat van ser acollits pels músics populars, que hi van veure no només un instrument molt pràctic i versàtil, sinó també un instrument "que fa modern", a diferència dels instruments tocats fins llavors.

Els primers acordions van ser els anomenats diatònics, és a dir, els que poden tocar només les notes de l'escala natural, o sigui, sense alteracions, si bé incorporen diverses escales i alguns tenen botons amb notes alterades. Aquests acordions, de mida petita i botons bisonors (fan dues notes segons es tanqui o s'obri la manxa), posteriorment van ser substituïts pels acordions cromàtics, més grossos i que incorporen totes les notes i les seves alteracions en un teclat, els quals tenen un nombre major de tons d'acords. Tot i això, encara avui conviuen els dos tipus d'acordió.

Les agrupacions instrumentals

Ara bé, aquests instruments tradicionals, com es tocaven? Sols? En grup? Amb quins altres instruments? En primer lloc, cal dir que molts d'aquests instruments es tocaven sols. És el cas dels flabiols, on el mateix músic tocava el flabiol i el tamborí, o el dels acordions, que portaven el ball amb la melodia i l'harmonia, o fins i tot de la gralla, en alguns balls que ja tenen percussió pròpia, com els balls de bastons. El violí també era habitual tocar-lo sol, sobretot en els pobles més aïllats, on no era fàcil fer-hi arribar grups de música.

Tot i això, les agrupacions musicals han estat sempre molt habituals al nostre país. Ja antigament existien les cobles de ministrers, uns grups de músics que fins al segle XVIII i en alguns llocs fins més tard complien la doble funció de fer música culta i popular alhora. Aquestes cobles estaven formades per xeremies, baixons, trompetes, sacabutxos, timbals i altres instruments de l'època, i amb el temps i la incorporació d'instruments moderns i l'eliminació d'instruments antics donaren lloc, com en el cas de Barcelona, a la creació

de les bandes musicals actuals. Avui dia hi ha algunes cobles de ministrers que s'han anant creant tant arran de la recuperació d'instruments com de la recuperació de seva funció com a grup d'acompanyament musical protocol·lari.

Una altra agrupació exclusivament popular era i és la formada per flabiol i tamborí, sacs de gemecs i tarota. Pot ser que el seu origen tingui alguna relació amb les cobles de ministrers, si bé eren realitats molt diferents, ja que no tenien relació amb la música culta i es dedicaven exclusivament a la música popular. Aquesta formació de tres músics tocant quatre instruments antigament s'anomenava cobla i actualment rep el nom de cobla de tres quartans. A partir d'aquesta denominació moderna, quan només hi ha dos músics i tres instruments, flabiol i tamborí i sac de gemecs, se'n diu mitja cobla.

Una altra agrupació molt popular era i és la del grup o colla de grallers. Habitualment formada per dos o tres grallers i un timbaler, eren els responsables dels balls a moltes poblacions de la Catalunya Nova i els dos Vallès, així com de l'acompanyament de danses més ritualitzades, o de la interpretació de la música en els castells. La seva màxima esplendor arribà al segle XIX, amb el perfeccionament dels instruments, la creació de la gralla baixa i la composició de magnífiques peces específiques per a aquesta formació.

Actualment coexisteixen els grups de dos o tres grallers o gralleres i un timbaler amb les colles de grallers, que són força més nombroses i que toquen tant la gralla tradicional o gralla seca, com gralles de dos o cinc claus i gralles.

La sardana moderna i la necessitat d'una nova cobla

Si fins a finals de segle XIX aquest era el panorama pel que fa als instruments de música popular destinats a la música de dansa, l'aparició de la cobla moderna i el retrocés en l'ús de molts d'aquests instruments, així com la desaparició d'alguns, canviarien radicalment la radiografia d'aquest tipus d'agrupacions.

Les noves sardanes a l'Empordà

Fins ben entrat el segle XIX, els balls que es ballaven als pobles de la Catalunya Vella, com l'Empordà, el Rosselló, la Garrotxa o el Vallespir, eren bàsicament contrapassos, balls plans, sardanes curtes i altres danses significativament antigues i profundament ritualitzades. Amb l'arribada de la modernitat, però, la joventut començà a tenir ganes de nous balls, i la sardana, que fins llavors no havia deixat de ser un ball menor, ja que el gran ball, el més solemne, important i valorat, era el

contrapàs, va començar a ser vista com una base, com un model, per a crear un nou tipus de ball que respongués a les noves necessitats i interessos. Així doncs, aquelles sardanes anomenades curtes, que es basaven en 24 compassos, 8 de curts i 16 de llargs, van començar a allargar-se per a afegir-hi melodies de moda, moltes provinents d'òperes italianes, i el ball, que fins llavors tenia uns passos molt determinats, es va convertir en una nova coreografia que calia comptar i repartir, per a ser acabada conjuntament amb la música, diferent en cada sardana.

Si bé tradicionalment es diu que la primera notícia de la ballada d'una "sardana llarga" és de 1844, el cert és que els estudiosos més recents la situen una mica abans, el 1835, en una composició de Josep Mercader, de Celrà. És a partir del segon terç del segle XIX que la sardana llarga coneix una gran difusió a les comarques de Girona, paral·lela al seu propi desenvolupament. Així doncs, les sardanes cada cop esdevenen més llargues,

Victor Cibran

més riques, i apareixen les primeres sardanes “obligades”, és a dir, amb *solos* instrumentals.

Les primeres cobles

Ben aviat les formacions tradicionals de músics són incapaces d'arribar a les necessitats instrumentals de la nova música. Les òperes italianes, que, com hem dit, van ser una de les inspiracions inicials de la sardana llarga, posaven molt d'èmfasi en les àries dels cantants. La cobla tradicional, però, tenia moltes dificultats per a imitar-les. A més, els *tutti* orquestrals que es contraposaven a les àries dels solistes necessitaven un volum instrumental impossible d'obtenir amb les cobles de tres músics.

Així doncs, els músics mateixos començaren a introduir nous instruments a la cobla, molts provinents de la música de banda, amb metalls poderosos que dones-

sin força al conjunt: bombardins, fiscorns, trompetes... Mentrestant, instruments com el sac de gemecs s'abandonaren definitivament, mentre que d'altres es transformaren, com les tarotes i el flabiol.

Hem de pensar que en aquell moment ben pocs músics populars vivien de la música, tot i que eren veritables professionals d'aquest art: ja al segle XIX van aparèixer les primeres escoles de música “laiques” (fins llavors, l'ensenyament de la música es feia sobretot a les capelles musicals de les esglésies) i la competència entre cobles feia que es busquessin sempre els millors músics.

La cobla de Josep Ventura

Si una de les cobles va reeixir especialment i va adquirir un reconeixement considerable, aquesta fou la de Josep Ventura, en “Pep de la tenora”. Nascut el

1817 i mort el 1875, va saber reunir tres característiques que el feren excel·lir en l'entorn musical del moment: ser un bon compositor, ser un bon instrumentista i ser un bon director. Gràcies a això, encara avui és reconegut com el “mite fundador” de la sardana moderna, si bé ja hem vist que tot plegat fou més ric i complex. Ara bé, el que és innegable és que esdevingué un referent a l'hora tant de compondre sardanes com de constituir cobles. Fou ell qui incorporà a la cobla el tible i la tenora d'Andreu Turon, qui fixà el flabiol i el petit tamborí i qui

Frederic Ballell-Arxiu Fotogràfic de Barcelona

distribuï els vents i el contrabaix. Quan va morir, l'estàndard de la cobla encara no quedaria fixat (ell mateix dirigí a Barcelona una cobla de vint-i-un músics), però la primera pedra ja estava posada.

La cobla actual

Així doncs, a partir del model de Pep Ventura, de mica en mica s'anà fixant l'estructura de la cobla que coneixem avui dia, tot i que alguns canvis, com la substitució dels cornetins per trompetes, foren posteriors. La cobla actual està formada per onze intèrprets i dotze instruments, flabiol i tamborí, dues tenores, dos tibles, dues trompetes, dos fiscorns, un trombó de pistons i un contrabaix de tres cordes, i recull les característiques necessàries que hem esmentat abans de cara als nous interessos musicals: el *tutti* de la cobla és fort i potent, el tible i la tenora permeten imitar les àries dels can-

Botey-La Botzina

tants d'òpera, el so dels metalls aporta modernitat al conjunt i el flabiol permet mantenir el lligam amb les antigues agrupacions musicals tradicionals.

Els instruments de la cobla

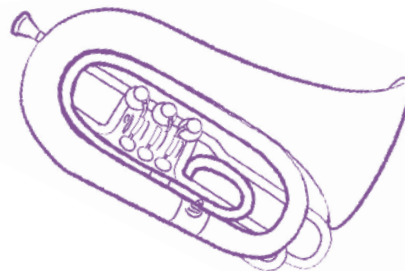
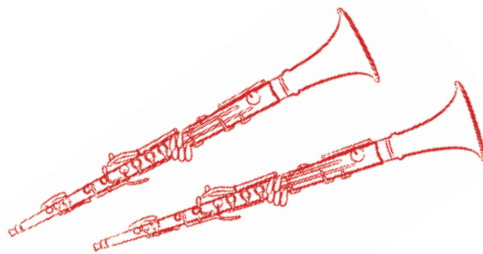
Ara descriurem d'un en un aquests instruments que acabem d'anomenar per conèixer-ne millor les característiques i, sobretot, les potencialitats, així com la funció que tenen dins la cobla moderna.

El flabiol de cobla

El flabiol de la cobla de sardanes és essencialment el mateix instrument que hem descrit abans en referir-nos als instruments tradicionals, tot i que de cara a la incorporació a la nova agrupació va caldre fer-hi algunes modificacions. El flabiol de la cobla va ser dividit en dues parts, cap i cama, i es va revisar la disposició dels forats perquè les notes coincidissin amb les de l'escala temperada. Finalment, s'hi van afegir diverses claus, fins a les quatre actuals, cosa que permet poder fer totes les notes de l'escala cromàtica sense haver de forçar els dits i millorar l'afinació.

El tamborí

El tamborí de la cobla de sardanes és, com el tamborí tradicional, un instrument membranòfon percutit, cilíndric i de dues membranes. La gran diferència és la mida. Així com el tamborí tradicional tenia una missió harmònica i rítmica alhora, en el cas de la cobla la responsabilitat de les funcions rítmiques i harmòniques queda repartida entre els diversos instruments, especialment els metalls i el contrabaix, i el so del tamborí

passa a tenir una funció ornamental, per a marcar certes pauses i certs punts, reforçar el ritme, etc. És per això que es va optar per aquest timbal minúscul, de vuit centímetres de diàmetre per nou d'alçada, amb un so brillant i net, que no tapés en cap moment la música de la cobla.

La tenora

La tenora és l'instrument principal de la cobla de sardanes, ja que és la que li aporta la sonoritat més diferent i específica respecte de la resta de conjunts musicals. És un instrument creat al segle XIX per Andreu Turon, de Perpinyà, i es basa en les antigues tarotes o xeremies. És un instrument aeròfon de canya doble, que arriba a una llargada de vuitanta-cinc centímetres. Consta de tres parts: dues de fusta i una tercera, la campana, que és de metall. Té claus, que li permeten poder fer l'escala cromàtica. És un instrument amb molta potència sonora, però que alhora és capaç de sonar perfectament en els passatges en els quals s'ha de tocar fluix. En les sardanes és habitual que se li encarreguin moments de lluïment, com a instrument solista.

El tible

El tible és l'instrument germà de la tenora. També és un aeròfon de canya doble creat per Andreu Turon a partir de les antigues tarotes. La gran diferència entre el tible

i la tenora és que el primer està afinat una quinta més agut i és més curt i no necessita campana metàl·lica.

El fiscorn

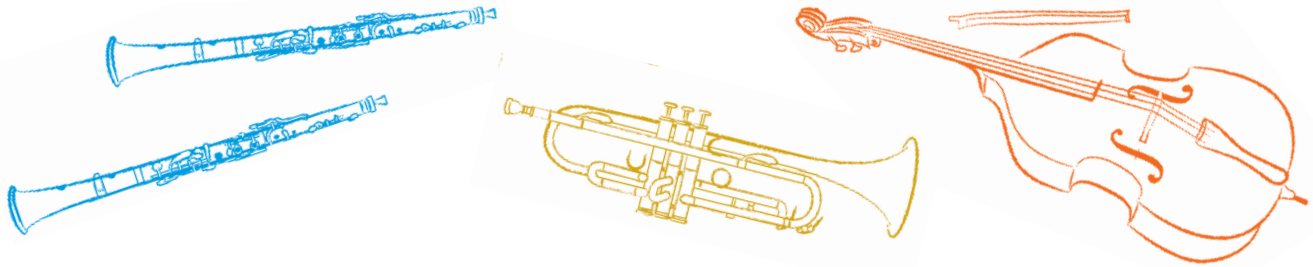
El fiscorn de la cobla és un instrument aeròfon fet de metall i que té tres pistons. De fet, el seu nom complet és *fiscorn baix en do*, ja que els fiscorns són tota una família d'instruments de metall, que pertanyen als instruments cònics. Fou inventat a Alemanya al segle XIX, si bé va anar caient en desús progressivament, fins a desaparèixer a la resta d'Europa. Actualment és un instrument que només es toca a la cobla moderna.

La trompeta

La trompeta de la cobla és la mateixa trompeta que habitualment veiem a les orquestres simfòniques, les bandes o els grups de jazz, ska, salsa, etc. Com el fiscorn, és un instrument aeròfon, de metall, que té tres pistons o vàlvules que permeten fer les diferents notes a base de reconduir l'aire per diversos circuits interns. Si bé la trompeta és un instrument molt antic, a la cobla hi entra força tard i hi substitueix els cornetins, uns instruments similars a la trompeta, però més cònics.

El trombó de pistons

El trombó de pistons és un instrument que, com el fiscorn, si bé no té un origen català, avui dia gairebé només

es toca a la cobla de sardanes. És també un instrument aeròfon de metall i és el germà d'un altre instrument més conegut: el trombó de vares. La diferència entre l'un i l'altre és que, mentre que el trombó de vares es toca allargant o escurçant físicament la llargada de l'instrument mitjançant un mecanisme telescòpic, en el cas del trombó de pistons aquest efecte s'aconsegueix amb l'ús dels seus pistons, igual que en la trompeta i el fiscorn.

El contrabaix de tres cordes

El contrabaix és l'instrument més greu de la cobla i el més gros. És un instrument cordòfon de corda fregada nascut el segle XVIII de l'evolució de l'antic violó, si bé fins al segle XIX no tindrà les característiques actuals. Així com els contrabaixos de la música clàssica tenen quatre cordes (i alguns cinc), el contrabaix de la cobla ha mantingut les característiques dels instruments més antics i només té tres cordes, habitualment de tripa, a diferència de les cordes metàl·liques del contrabaix d'orquestra. Al contrabaix de la cobla popularment se l'anomena *verra*. Juntament amb el tamborí, són els únics instruments de la cobla que no són de vent.

Altres instruments

Si fins aquí hem vist la formació estàndard de la cobla, el cert és que a vegades aquesta canvia per a adaptar-se a les indicacions del compositor o les necessitats de

l'actuació. Un dels casos més habituals és quan la cobla ha d'interpretar peces a cercaviles, acompanyant gegants, figures del bestiari o balls. Si és així, és força corrent que el flabiolaire substitueixi els seus instruments per uns plats i que el contrabaixista canviï l'instrument per un bombo.

Les músiques de la cobla

Hem vist que la cobla moderna es va crear per solucionar les necessitats que comportava l'aparició de la sardana llarga. Tot i això, aquesta formació no s'ha limitat sols a la interpretació d'aquest tipus de peces, sinó que històricament ha obert el seu repertori a molts altres tipus de música. A més, ha estat sempre pionera en la incorporació de les músiques més actuals de cada època. Tot seguit en presentarem una mostra, que ens ajudarà a adonar-nos de les seves possibilitats musicals.

La sardana

La sardana llarga, com hem vist, és la música que impulsa la creació de la cobla moderna. Tot i això, aquest és un viatge d'anada i tornada, ja que la mateixa formació de la cobla ha acabat influint molt en la creació de les sardanes. Així doncs, hi trobem les sardanes obligades, pensades per al lluïment de determinats instru-

mentistes amb impressionants passatges de *solo* dels seus instruments, o sardanes compostes per a dues cobles o, fins i tot, sardanes per a cobla i cor o per a cobla i orquestra.

Música de concert

La cobla, a més, com a conjunt simfònic, dóna molt bons resultats a l'hora d'interpretar concerts, i s'han compost peces de gran interès per a aquest tipus d'actuacions, com simfonies, sonates i adaptacions de músiques originàriament pensades per a altres formacions musicals. També s'han compost peces de format clàssic i contemporani per a tenora i orquestra.

Ballables

Un altre gènere en el qual la cobla excel·leix és en la interpretació de ballables, ja que el so de la cobla, pensat precisament per al ball de plaça, s'adapta molt bé

Victor Cibran

a balls vuitcentistes, com pasdobles, xotis, masurques, polques o foxtrots, molts d'ells compostos especialment per a aquesta agrupació musical.

La sardanova i la transardana

La sardanova és un nou tipus de gènere musical creat als anys noranta del segle XX per Santi Arisa. De fet, és una música de ball, a mig camí entre la sardana llarga, el rock i el jazz. Es balla com la sardana llarga però amb algunes modificacions i les peces estan arranjades per a ser tocades amb els instruments de la cobla, afegint-hi guitarra elèctrica, baix elèctric i bateria.

La transardana és una interessant innovació de la sardana iniciada per Marcel Casellas, a la qual, a partir de l'estructura de la sardana curta, s'afegeixen i fusionen altres formes i estils musicals, amb la incorporació d'instruments que no formen part de la cobla, com el saxo, l'acordió, diverses percussions, etc.

Música d'arrel tradicional

La cobla és molt present a l'hora d'interpretar música tradicional, especialment gràcies als arranjaments de melodies populars per a ser ballades per esbarts dansaires. Tot i això, on més ha pogut lluir-se és en la interpretació de música creada especialment per a cobla, basada en melodies i sons provinents de la música tradicional. Un bon exponent d'això és la música de les cobles La Principal de la Nit i la Cobla Catalana dels Sons Essencials, dirigides ambdues pel músic Marcel Casellas.

Altres músiques

Finalment, també val la pena recollir diverses experiències de la presència de la cobla en músiques i especta-

cles que, si bé poden tenir una major o menor influència de la música tradicional, les hauríem de qualificar exclusivament com a música d'autor, des del rock fins a la música experimental. En serien exemples la participació de la Cobla Mediterrània en alguns espectacles de la Companyia Elèctrica Dharma; l'espectacle *Un pont de mar blava*, de Lluís Llach, on s'acompanyà d'instruments de cobla; o els més recents treballs de la Cobla Sant Jordi, bé en companyia del cantautor Roger Mas, bé amb el músic rossellonès Pascal Comelade.

Les cobles de Barcelona

Segons es pot observar en els antics programes de ballades de sardanes, les primeres cobles que al segle XX van actuar a Barcelona eren totes vingudes de fora, de l'Empordà. De fet, en el concurs de cobles de 1902, organitzat durant les festes de la Mercè, totes les cobles participants provenien del nord del país. Aquesta situació es va mantenir així fins que el 1907, per iniciativa de Lluís Sureda, músic escalenc que vivia a Barcelona, es creà la Cobla Sureda, que després prendria el nom de Cobla Barcelona. A partir d'aquesta formació pionera, en començaren a veure més, les més representatives de les quals són:

- La Cobla Municipal Ciutat de Barcelona, creada el 1968 per iniciativa de l'alcalde Josep Maria de Porcioles i molt relacionada amb la Banda Municipal de Barcelona, l'Orquestra Simfònica de Barcelona i el Conservatori Municipal. Es dissolgué el 1989.
- La cobla La Principal de Barcelona, creada el 1978 pel trombonista Isidre Lluçà. Actualment ja no és activa.
- La Cobla Sant Jordi, creada el 1983 i que actualment

ostenta el títol "Ciutat de Barcelona", atorgat per l'Ajuntament l'any 1997.

- La Cobla Simfònica de Catalunya, creada el 2002 i dirigida per Antoni Ros-Marbà. És una cobla especialitzada en la música de concert.

La cobla per la Mercè

Durant les festes de la Mercè, la cobla participa sobretot en les ballades de sardanes, que són, principalment:

- Les sardanes inaugurals: Mentre al Saló de Cent de l'Ajuntament s'està llegint el pregó de festes, al Pla de la Catedral se celebra una ballada de sardanes, com a tret de sortida de les activitats de dansa tradicional de la festa major.
- El concurs de colles sardanistes: Des de 1950, cada any se celebra al matí del diumenge de festa major, al Pla de la Catedral, el concurs de colles sardanistes de la Mercè, que reuneix les millors colles sardanistes de concurs de tot el país. El concurs acaba amb una sardana de germanor, fora de concurs, ballada per totes les colles, que cada any s'encarrega a un compositor diferent.
- La ballada del dia de la Mercè: A la tarda del dia 24 de setembre, dia de la Mercè, s'organitza a la plaça de la Mercè una ballada de sardanes.

Ara bé, el principal acte de lluïment de la cobla és el concert que es fa a la basílica de la Mercè el mateix dia de la patrona, just en acabar la ballada de sardanes. En aquell moment, la cobla que ha interpretat les sardanes entra a l'església i allà comença el concert, amb obres escollides especialment per a aquella diada.

La cobla per Santa Eulàlia

Durant les festes de Santa Eulàlia, com passa durant les de la Mercè, la presència de la cobla va lligada a les ballades de sardanes. Així doncs, a banda que les ballades habituals dels caps de setmana s'integren en el programa de festes, s'hi afegeix una ballada més: la ballada del dia de Santa Eulàlia, el 12 de febrer, que té lloc a la plaça de Sant Jaume a les set de la tarda. Potser l'únic moment una mica diferent és quan, en finalitzar aquesta ballada, la Processó de les Laies (la cercavila de gegantes) fa entrada a la plaça i la cobla que ha tocat les sardanes interpreta el *Ball de Santa Eulàlia*, arranjat per a cobla pel mestre Jordi León.

Com participar-hi

Es pot gaudir de la cobla de tres maneres diferents: escoltant-la, ballant-la o formant-ne part. Per a les dues primeres opcions, el més senzill és estar alerta dels programes de les festes majors, tant a la ciutat com al barri, ja que sovint s'hi programen actes on la cobla n'és protagonista. També es poden consultar els calendaris de les entitats sardanistes o de la Federació d'Entitats Sardanistes per saber d'altres trobades, com ballades i aplecs. I, finalment, si hi ha una cobla que agrada especialment, o que valoreu per algun motiu, aleshores es pot consultar el seu web o els seus perfils a les xarxes socials, on molt probablement hi anunciïn les actuacions.

Si el que es vol és ser músic de cobla, aleshores el que cal fer és estudiar un dels set instruments de la cobla (el

tamborí i el flabiol s'estudien conjuntament) en un centre on s'imparteixin aquests estudis. A Barcelona, els instruments de cobla formen part de l'oferta educativa de les entitats següents:

- Escola Municipal de Música Eixample: www.emmeixample.cat
- Conservatori Municipal: Si ja teniu uns coneixements de música previs, al Conservatori Municipal hi podeu estudiar el Grau Mitjà d'aquests instruments. www.cmmb.cat
- Taller de Músics: Aquesta escola privada de música també ofereix el Grau Mitjà d'aquests instruments, amb un model pedagògic propi que els diferencia de les formes més acadèmiques d'ensenyament musical. www.tallerdemusics.com
- Escola Superior de Música de Catalunya (ESMUC): Si el que voleu és dedicar-vos professionalment a la música i teniu els coneixements i l'edat suficients, podeu estudiar el Grau Superior de Música (equivalent a un títol universitari) amb l'especialitat d'instrument de cobla. www.esmuc.cat

Si el que interessa és l'aprenentatge d'instruments tradicionals com el flabiol i el tamborí, el sac de gemecs, la tarota, la gralla, l'acordió diatònic, etc., podeu dirigir-vos a:

- Tallers del CAT-Centre Artesà Tradicionari: www.tradicionari.com
- Aula de Música Tradicional i Popular a Barcelona (AMTP): www.amtp.cat
- Xamfrà, centre de música i escena del Raval: <http://xamfra.net>

El flamenc

Botey-La Botzina

*Rumbera, flamenca,
com balles, gitana,
remenes, princesa
del cel estrellat.*

El flamenc

El flamenc és, probablement, el gènere musical tradicional ibèric amb més reconeixement arreu del món. A aquest èxit hi ha contribuït en bona part la feina que els darrers anys s'ha fet per a dignificar i reivindicar aquest art, si bé no hem d'oblidar que això no hauria estat possible sense un pòsit previ de grans compositors, cantants, músics, balladors i públic, un pòsit on la ciutat de Barcelona hi ha tingut sempre un paper molt destacat. Tot seguit mirarem de presentar què és avui el flamenc i com ha arribat a ser el que és ara. I com que el flamenc en el seu origen és una música dels gitanos, abans de res farem una breu revisió de la història del poble gitano a casa nostra, que ens ajudarà a entendre l'aparició i la difusió actual de la seva música.

Els gitanos a Barcelona

El poble gitano és una nació nòmada, l'origen de la qual encara és incert, però tot sembla indicar que provenen de l'Àsia. De fet, la paraula *gitano* és una degradació de l'adjectiu *egipcianos*, nom amb el qual eren coneguts fins al segle XVIII. Actualment, la hipòtesi que es pren com a més probable és que els gitanos fossin un poble de l'Hindustan, entre l'Índia i el Pakistan actuals, que a partir del segle X començaren un llarg desplaçament que els portà fins als territoris de l'antic imperi de Bizanci i al segle XV es distribuïren per tot Europa, on començaren a patir persecucions, expulsions i tota mena de dificultats, situació que s'allargaria fins ben entrat el segle XX.

La primera menció documentada de la presència de gitanos a Catalunya és del 1434, a Montblanc, i des de llavors les referències es multipliquen. L'any 1447, per exemple, es troba documentada una entrada de gitanos a la ciutat de Barcelona, encapçalats per les seves pròpies autoritats, que foren rebuts per les autoritats barcelonines. Tot i això, el 1499 els Reis Catòlics van promulgar ja una primera pragmàtica antigitana, i des d'aleshores fins a la Guerra de Successió la política oficial va anar dirigida vers l'expulsió dels gitanos. A partir de 1714 els objectius reials foren la sedentarització i l'assimilació cultural. Com hem vist, però, aquests objectius no s'acabaren d'assolir del tot, i els gitanos mantingueren els seus trets culturals i la seva unitat nacional.

La presència tradicional dels gitanos

En aquest seminomadisme que hem comentat, els gitanos començaren a establir comunitats a determinades

J. Postius-Arxiu Fotogràfic de Barcelona

zones del país. Foren molt importants les de les grans ciutats de la Catalunya central, com Lleida o Balaguer, així com les comunitats situades en barris de les capitals costaneres, com Barcelona, València o Perpinyà.

En el cas de Barcelona, la comunitat més important fou la que se situà al Raval, a l'antic barri del Portal, en aquell moment una zona de gran activitat comercial i industrial. Posteriorment, també van ser molt importants les comunitats de les antigues viles de Gràcia i de Sants. En aquests casos, estem parlant de comunitats molt arrelades als seus barris, les quals, si bé han perdut el caló, la llengua històrica dels gitanos, han mantingut l'ús habitual de la llengua catalana com a llengua familiar, fins i tot quan la demografia ha modificat els usos lingüístics del seu entorn.

Garrotins i rumbes

Aquestes comunitats gitanes, separades tradicionalment de la resta de la vida social a causa de les persecucions i discriminacions patides, han anat mantenint tota una sèrie d'elements culturals propis, un dels quals és la música. D'aquest àmbit, us presentem dos dels usos musicals més significatius dels gitanos catalans: el *garrotín* i la rumba.

El *garrotín*, en primer lloc, és un tipus de cançó improvisada nascuda probablement a les comunitats gitanes de la Catalunya central, especialment a Lleida, durant el segle XIX. De fet, el *garrotín* és un cant, però també un ball, així com un joc d'habilitat: no és gens senzill improvisar una bona lletra i el *garrotín* es pot cantar en competició amb altres cantaires a veure qui fa les millors rimes. El *garrotín* es cantava tot l'any, si bé era especialment típic cantar-lo per Sant Joan, i fins i tot hi participaven veïns que no eren gitanos. A partir de la postguerra, el *garrotín* anà caient en desús i quedà sols com a cançó d'entreteniment individual, fins als darrers anys, que diversos grups de música tradicional el torren a reivindicar i impulsar.

En segon lloc, la rumba és un gènere musical nascut dels gitanos de Barcelona (de fet, els del Raval i els de Gràcia se'n disputen la paternitat). És un ritme de ball nascut als anys quaranta del segle XX, per la feix trobada de diversos estils, alguns provinents de Llatinoamèrica o que hi van anar i en van tornar, com la salsa, l'havanera, etc. Tot plegat va fer que es comencessin a cantar cançons amb el nou ritme alegre i àgil, mentre s'inventava un nou moviment de la mà per a rascar les cordes de la guitarra en aquest tipus

de cançons: el *ventilador*. Tot plegat no hauria deixat de ser, potser, una anècdota de la història musical gitana si no fos perquè alguns grans músics gitanos com Antonio González, “el Pescaïlla”; Pere Pubill, “Peret”, i Los Amaya, entre d'altres, a finals dels anys cinquanta començaren a promoure-la comercialment i van aconseguir un èxit inesperat, que convertí la rumba en un fenomen de masses. Posteriorment, gràcies a la visió musical d'un cantant no gitano, Xavier Patricio Pérez, “Gato Pérez”, la rumba assolí el màxim grau de desenvolupament estilístic, amb peces tan famoses com *La rumba de Barcelona*.

Actualment una nova generació de músics i de grups continuen difonent la rumba catalana, de vegades amb fusions estilístiques i interessants innovacions, com les d'Antoni Carbonell, “Sicu”, i Miquel Rodergas, “Micu”, o els grups Sabor de Gràcia; La Troba Kung-Fú, liderada per Joan Garriga; Gertrudis, o Las Migas, entre altres.

L'arribada dels gitanos d'Andalusia

A finals del segle XIX i durant tot el segle XX, Barcelona és el destí de nombrosos moviments migratoris, de persones procedents de diversos llocs de la Península ibèrica. És en aquest context que arriba a la ciutat una gran població gitana procedent d'Andalusia. A diferència dels gitanos catalans, aquests nous gitanos es troben en una situació econòmica i social d'absoluta pobresa, a banda que, d'entrada, no tenen cap mena de relació amb la comunitat gitana autòctona. Així doncs, quan arriben a Barcelona, sobretot a partir dels anys vint del segle XX, comencen a instal·lar-se en descampats grans barris perifèrics on construeixen barraques per viure-hi. Aquests descampats arriben a esdevenir

“barris de barraques”: primer a Montjuïc i després al Somorrostro, i posteriorment al Camp de la Bota, Torre del Baró o la Perona, entre altres campaments menors.

Aquests nous gitanos, que, malgrat això que hem vist no viuen pas en una situació més precària que molts altres immigrants no gitanos, quan arriben aquí no ho fan amb la maleta buida; porten, entre tantes altres coses, un nou estil musical: el flamenc.

L'art del flamenc

Què és aquest flamenc que canten, ballen i toquen aquests gitanos? Intentarem explicar-ho resseguint els principals moments històrics d'aquest gènere musical.

El naixement del flamenc

Com totes les formes de cultura popular, el flamenc no neix d'un dia per l'altre, de manera que hem d'entendre el naixement del flamenc com un procés llarg d'evolució musical dins la cultura popular dels gitanos andalusos, fins a arribar a crear el que avui coneixem com a flamenc. És un estil musical molt proper a la música tradicional andalusa, hereva de les cultures àrab i castellana, però que se'n distancia pel fet de tenir una expressivitat molt més marcada i per una musicalitat molt diferent. Aquest flamenc inicial és una dansa i un cant d'entreteniment, de festa, que no va més enllà de les comunitats gitanes. Però, de fet, és gràcies a aquest aïllament que el flamenc pot aparèixer al marge de la resta de novetats musicals de l'Europa de segle XVIII, o sigui, de l'època d'esplendor de la dansa barroca.

Conjunto Vacío Estudio Creativo

El flamenc com a música de moda

Al segle XIX, però, algunes coses comencen a canviar. D'entrada, la Guerra del Francès (1808-1814) fa despertar un fort sentiment de rebuig envers tot allò que provingui de França, alhora que fa emergir la necessitat de tenir referents culturals propis que reforcin la identitat espanyola. A partir d'aquest moment, diversos intel·lectuals comencen a interessar-se pels gitanos andalusos i, sobretot, per la seva música, que entenen que és la màxima expressió musical de la puresa andalusa. És llavors que s'obren els primers “cafès cantants”, locals d'oci als quals es conviden cantadors de flamenc. A finals del segle XIX el flamenc ja és el gènere que avui coneixem, i s'acompanya també de tots els prejudicis i, encara pitjor, dels seus defensors per motius ideològics. Durant els anys vint del segle XX el flamenc viu un dels seus moments més dolços, tant pel que fa al nombre i la quantitat d'artistes, com pel que fa al suport per part del públic.

El flamenc, avui

El segle XX representà per al flamenc una època de contrastos. Després de l'èxit dels anys vint, va decaure superat per noves modes musicals durant els anys trenta i els anys de la postguerra, fins que fou redescobert i impulsat pel Govern franquista als anys seixanta, tot i que decaigué de nou als anys setanta, per a renèixer, amb un nivell de qualitat excepcional, als anys vuitanta, ja en democràcia. Durant tot aquest temps, el flamenc ha hagut de veure com se l'ha barrejat amb altres gèneres, com la “copla aflamencada” dels anys seixanta, o se l'ha fet anar per camins poc elegants, com el flamenc tocat per orquestrines de festa major.

Pel que fa al renaixement dels anys vuitanta del segle passat, aquest va anar lligat a una voluntat inequívoca d'experimentació, que es va produir en dues vies: la primera, la fusió flamenca, és a dir, l'experimentació amb la trobada del flamenc amb altres gèneres, especialment el jazz, la música folk americana, les músiques del Carib o la rumba. La segona, en canvi, es va dirigir a retrobar

Conjunto Vacío Estudio Creativo

el flamenc més pur, més essencial, despullant-lo de les influències que modernament havia rebut. Avui dia el flamenc viu un moment de gran esplendor i ha aconseguit un nivell de qualitat excepcional, que l'ha portat a rebre l'admiració de grans músics arreu del món. Una mostra d'això fou el reconeixement del flamenc com a Patrimoni Immaterial de la UNESCO el 16 de novembre del 2010. Actualment cal destacar intèrprets com Maite Martín, Miguel Poveda, Juan Rafael Cortés, “Duquende”, Montserrat Cortés o Ginesa Ortega.

El flamenc a Barcelona

El flamenc arriba a Barcelona per dues vies diferenciades, tot i que molt relacionades entre elles. D'una banda, el flamenc el porten els gitanos andalusos que arriben a Barcelona amb la intenció d'establir-s'hi, ja des de finals del segle XIX, i de l'altra, també arriba a través dels cafès, teatres i music-halls, tant en els grans establiments del Paral·lel com en els petits teatrets de la Barcelona vella. La primera manifestació flamenca a Barcelona va ser l'estrena de l'obra *La Gitanilla* al Teatre de la Santa Creu, avui Teatre Principal, l'any 1827, i el 1847 el Gran Teatre del Liceu va inaugurar temporada amb un final de festa on es van ballar *rondeñas*, *malagueñas* i *jaleos* (tots ells *palos* de flamenc, que expliquem més endavant). L'estiu del 1909 es dugueren a terme recitals d'África Vázquez, “La Peceña”, al Café de la Alegría i el Café de la Unión, i concerts de Juan Brea acompanyat pel guitarrista català Miguel Borrull. D'altra banda, com diem, hi hagué la penetració per la banda gitana. Un exemple d'això fou Carmen Amaya, balladora catalana nascuda el 1913 al barri de barraques del Somorrostro

que el 1920 debutà, acompanyada del seu pare, a la popular fonda del Pla de Palau Les Set Portes, i a la qual es va dedicar una escultura feta per Josep Cañas als Jardins Joan Brossa de Montjuïc. La Taurina, El Teatro Español, Villa Rosa o el Coliseum foren unes altres sales barcelonines on abans de la guerra s'hi programaren actuacions de flamenc, competint amb el que era l'altre gran èxit musical de l'època, el cuplet, aquest amb noms tan importants com Raquel Meller, cupletista molt reconeguda sobretot per *La violetera*, a la qual també es va dedicar una escultura al Paral·lel de Josep Viladomat; Cándida Pérez, compositora i cupletista, a qui s'ha dedicat un interior d'illa del barri de Sant Antoni donant-li el seu nom; o la cançonetista Pilar Alonso. També era de Barcelona Micaela Flores Amaya, "La Chunga", ballarina gitana nascuda el 1838 a Marsella, que des del 1939 visqué a les barraques de Montjuïc.

Durant la postguerra l'interès pel flamenc va decaure, si bé partir dels anys seixanta del segle XX es revitalitzà amb l'aparició d'un gran nombre de sales de flamenc, tot i que moltes estaven orientades al turisme. És, però, sobretot a partir dels anys vuitanta que la relació de Barcelona amb el flamenc s'intensifica: s'obren un bon nombre de centres de formació i s'activa un significatiu públic interessat en aquest art; així mateix, apareixen artistes barcelonins especialitzats en flamenc, tant músics i cantants com balladors i balladores.

Una altra faceta de la relació entre Barcelona i el flamenc fou l'interès que aquest despertà entre els artistes catalans, especialment pintors, que en van fer el tema de moltes de les seves obres. És el cas d'artistes com Isidre Nonell, Ricard Canals, Anglada i Camarasa,

Conjunto Vacío Estudio Creativo

Santiago Rusiñol, Ramon Casas, Rafael Duran Camps i Manel Hugué, o de músics com Felip Pedrell, Enric Granados i Isaac Albéniz.

Música, cant, ball

El flamenc és un art que s'escolta, es canta i es balla. De cara a explicar-lo amb més detall, ho farem precisament a través d'aquests tres elements: començarem mostrant les característiques de la música flamenca i a partir d'aquí descriurem com es canta i quines són les característiques del seu ball.

La música flamenca

La música flamenca és un gènere musical que beu de la música tradicional castellanoandalusa, dels romanços, fandangos i jotes, si bé se'n diferencia perquè fa més complexos els ritmes amb compassos compostos, perquè incideix molt més en l'expressivitat emocional

Conjunto Vacío Estudio Creativo

(especialment en el cant, quan els cantadors posen èmfasi en la comunicació de sentiments) i, sobretot, pel context i les formes d'actuació, ja que el flamenc s'interpreta de manera sòbria, amb un o pocs cantadors, un o pocs músics i un o pocs balladors o balladores, fet justificat per la necessitat de poder deixar prou marge a la improvisació per part de l'artista.

El flamenc, de fet, agrupa diversos tipus de música diferent, si bé relacionats entre ells per aquests elements que acabem de comentar. Aquests tipus de música, o ritmes, són anomenats *palos* o vares, i a cada un dels *palos* correspon una manera de tocar i de ballar (vegeu: *Els 'palos' del flamenc*, 2003). L'evolució del flamenc durant el segle XIX consistí, precisament, a refinar i augmentar el nombre de *palos* del flamenc, entre els quals, segons la seva mètrica o tipus de compàs, cal destacar (respectem el nom en castellà):

- Mètriques binàries (compassos 2/4, 4/4 i 6/8): *garrotín, rumba, tangos, taranto...*
- Mètriques ternàries (compassos 3/4 i 9/8): *fandango, sevillanas...*
- Mètriques de 12 temps (amalgama de compassos 6/8 i 3/4 o altres): *alegrías, bulerías, petenera, seguiriya, soleá...*
- Mètriques polirítmiques: *tanguillo, zapateado...*
- Mètriques lliures: *cantes de las minas, malagueña, rondeña, saeta, toná...*

El cant flamenc

El flamenc és una dansa que es canta. El flamenc, anomenat popularment *cante jondo*, es canta insistint molt en la transmissió de sentiments i emocions amb la música. Això es fa de dues maneres: obrint el rang de volum, alternant parts cantades molt suaument i parts cantades molt fort, i també aturant el ritme amb llargs *rallentando*, és a dir, allargant algunes notes per a fer recalcar determinades paraules o expressions. També és habitual en el cant flamenc buscar una pronúncia dialectal andalusa, si bé no és necessari i, de fet, hi ha peces que s'han cantat, directament, en altres idiomes diferents del castellà.

El ball flamenc

Finalment, el flamenc es balla. El ball flamenc procura també ser un ball molt expressiu que reforci així el caràcter de la música i el contingut de la lletra. Tradicionalment, els balladors homes posem molt d'èmfasi en l'ús del picat amb els talons a terra, com un claqué però molt més enèrgic, mentre que les balladores ho complementen amb els moviments del vestit, sobretot de la faldilla, una peça tradicional de les gitanes andaluses que forma part del vestuari de ball

del flamenc. Tant els uns com les altres acompanyen aquests moviments amb moviments dels braços i les mans, també de forma enèrgica i elegant.

Els instruments musicals: la guitarra i el caixó

L'instrument més important per a la interpretació de la música flamenca és la guitarra. La guitarra és un instrument de corda que es toca directament amb la mà. A partir del segle XVIII, la guitarra esdevingué un instrument molt i molt popular a tota la Península ibèrica, i traspassà totes les fronteres geogràfiques i de classe social. En el cas del flamenc, quan aquest va néixer, la guitarra ja era l'instrument preferit per a acompanyar el cant popular i festiu, i per això el flamenc va créixer sempre a l'emparedat d'aquest instrument. Com hem vist abans amb la rumba, les necessitats del flamenc obligaren a haver de buscar noves formes de tocar la guitarra i gràcies a això aparegué una nova forma interpretativa pròpia, la guitarra flamenca, que es basa en la combinació de quatre tècniques: *alzapúa* (atac de les cordes amb el dit gros), *rasgueo*, *picado* i trèmolo (quan es toca la mateixa nota diverses vegades molt ràpidament amb diversos dits).

Un segon instrument de la música flamenca és el caixó, el *cajón*, un instrument idiòfon originari del Perú colonial que fou introduït inicialment a la música flamenca per Paco de Lucía a la dècada dels setanta del segle XX. Es compon d'una caixa, damunt de la qual s'hi asseu el músic, amb la cara del davant lleugerament separada de la resta per mitjà d'uns caragols, sobre la qual s'hi percudeix amb els dits o amb el palmell de les mans corbat. A l'interior hi ha unes cordes tensades que en fan augmentar la vibració, que finalment surt per una obertura circular d'uns deu centímetres que és a la cara

posterior. Des de llavors, ha estat incorporat massivament a la música flamenca, fet que ha portat a pensar erròniament que l'origen de l'instrument era, precisament, en l'entorn de la música flamenca.

El flamenc a les festes de la ciutat

En les festes tradicionals de la ciutat, el flamenc hi és present habitualment. És un bon moment per a aprofitar per a gaudir d'artistes convidats expressament els quals no sempre és fàcil poder escoltar i veure a la nostra ciutat. A més a la ciutat es celebra cada any el Festival Ciutat Flamenco que reuneix artistes de tot arreu amb una visió contemporània i universal del flamenc.

Com s'hi pot participar?

A Barcelona hi ha un gran nombre d'acadèmies de dansa on ensenyen a ballar el flamenc, algunes de forma especialitzada, i en algunes escoles de música on es fa cant també es pot aprendre cant flamenc. Pel que fa a aprendre a tocar la guitarra flamenca, també hi ha molts centres on se n'ensenyen, així com escoles de música que ofereixen curssets de perfeccionament d'aquesta tècnica per als seus alumnes de guitarra clàssica. Ara bé, si us interessa el flamenc de forma més avançada, les dues institucions barcelonines que treballen més la música flamenca són el Taller de Músics, on s'imparteixen el grau mitjà i el grau superior d'instrumentista de flamenc, i l'Escola Superior de Música de Catalunya (ESMUC), que imparteix el grau superior i diversos cursos de postgrau especialitzats en flamenc.

Bibliografia

Amades, Joan. *Costumari català. El curs de l'any. Vol. III*. Barcelona: Salvat / Edicions 62, 1983.

Amades, Joan. *Gegants, nans i altres entremesos*. Barcelona: J. J. de Olañeta Ed., 1983.

Arroyo, Salvador. *El Ball de Diables del Vendrell*. El Vendrell: Patronat Municipal de Serveis Culturals, 1990.

Ayats, Jaume (dir.); Cañellas, Montserrat; Ginesi, Gianni; Nonell, Jaume; Rabaseda, Joaquim. *Córrer la sardana: balls, joves i conflictes*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2006.

"Barcelona flamenca." *Barcelona. Metròpolis Mediterrània*, 2000.

Batalla, Montse; Domínguez, Xevi. *En Pau, l'Arnau i l'Anna a..., Terra de foc*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Interior, 2011. Disponible a: <http://bit.ly/X7Lk1B>

Bayer, Xavier; Gayete, Iris. (eds.). (2004). *Terços amunt! Músiques per a gralla a l'entorn del fet casteller*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura / DINSIC.

Cançons populars i tradicionals a l'escola. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, 2002. Disponible a: <http://bit.ly/YUyArC>

Carbó, Amadeu. *El Llibre dels Gegants de la Ciutat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2011.

Coordinadora de Geganters de Barcelona. *1902: Temps de gegants*. Barcelona: Coordinadora de Geganters de Barcelona, 2002. Catàleg de l'exposició.

Cordomí, Xavier. *Altíssims senyors. Nobles bèsties*. Tarragona: Edicions el Mèdol, 2001.

Cordomí, Xavier. *Imatgeria festiva de la Ciutat de Barcelona. Gegants, nans, bestiar i altres personatges*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1995.

Cordomí, Xavier; Montagut, Joan Carles. *A pas de gegant. Guia il·lustrada dels gegants de Barcelona*. Tarragona: Edicions el Mèdol, 2001.

Cordomí, Xavier; Udina, Sete. *Bèsties de festa! Història i cens il·lustrat del bestiar popular amb 700 figures*. Barcelona: CIM, 2008.

Cuscó, Joan. *El Toc de Castells. Història i històries d'una música*. Vilafranca del Penedès: Edicions i Propostes Culturals Andana, 2008 (conté el CD *La Música dels Castells*).

Garriga, Carme. *Els gitanos de Barcelona: una aproximació sociològica*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea de Serveis Socials, 2000.

Grau, Jan. *Gegants*. Barcelona: Columna, 1996.

La sardana. Història i actualitat. Barcelona: Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional, 2000.

Palomar, Salvador. *Bestiari fantàstic*. Tarragona: Generalitat de Catalunya, Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional

Catalana (CPCPTC), 2010. Disponible a: <http://www.carrutxa.cat/materials/quadernbestiari.pdf>

Protocol Festiu de la Ciutat de Barcelona. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2012. Disponible a: <http://www.ccgbcv.cat/fitxers/ProtocolsFestiusAjBCN.pdf>

Rius, Jordi. *Concomitancies entre els balls de diables catalans i les «diabladas» d'Amèrica del Sud*. Arenys de Munt: Institut Nova Història, 5è Simposi sobre la Descoberta Catalana d'Amèrica, 2005. Disponible a: http://cch.cat/pdf/5e_jordi_rius.pdf

Soler, Joan. *Cultura popular tradicional*. Barcelona: Pòrtic, 2001.

Soler, Joan. *No sols arrels, llavors*, 2011. Disponible a: <http://bit.ly/YvoaNu>

Vidal, Jaume; Olivé, Roser, et al. (recop.). *Repertori d'en Jaume Vidal i Vidal, músiques per a gralla*. Barcelona: DINSINC, 1992.

Música

"Els palos del flamenc". A: *FLAMENC-O*. [Enregistrament en vídeo.] Guió i direcció de Jordi Turtós i Àngel Leiro. Barcelona: TVC - CCRTV Interactiva, 2003. Disponible a: <http://bit.ly/XXMEzK>

Els Ministrils del Camí Ral. *Toc d'Inici. Balls del Seguici Popular de Barcelona*. [Enregistrament sonor]: Barcelona: La Casa dels Entremesos, DL 2012. Un disc (CD).

Els Vernetts (grallers de Vilafranca). *Gralles i gegants*. [Enregistrament sonor]: Barcelona: Audiovisuals de Sarrià, DL 1999) Un disc (CD).

Flamenc tradicional català i rumba històrica. [En línia.] Associació per la Promoció del Flamenc Tradicional Català [2006]. Disponible a: <http://goo.gl/tA4Fa>

Ganxets, grallers del Baix Camp. *Ara ballen els gegants. Balls de gegants de Barcelona*. [Enregistrament sonor]: Madrid: Tecnosaga, 2006. Un disc (CD).

Propostes didàctiques

Badia, Marta; Bargalló, Josep; Elies, Gerard. *Santa Tecla a les escoles, 4. Els Castellans*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, Comissió Santa Tecla a les Escoles, 2007.

Bosch, Mireia; Colon, Xavier; Massa, Quim. *La Sardana a l'Escola. Quaderns didàctics*. Girona: Diputació de Girona, 2007. Disponible a: <http://www.ddgi.cat/recursosPedagogics/sardana/quaderns.html>

Grandia, Adrià. *La Festa Major a l'escola. La maleta del foc*. El Vendrell: Agrupació de Cultura Popular del Vendrell, L'Embarcada, 2009.

Grandia, Adrià. *La Festa Major a l'escola. La maleta dels castells*. El Vendrell: Agrupació de Cultura Popular del Vendrell, L'Embarcada, 2009.

Nota: Consultes realitzades el 28 febrer 2013.

Índex

- 3 Presentació**
- 5 Els gegants i els capgrossos**
- 6 Els gegants
- 9 Els gegants a Barcelona
- 10 Els gegants pam a pam
- 13 Els geganters i les geganteres
- 14 Els gegants i la Mercè
- 16 Els gegants i Santa Eulàlia
- 17 Els capgrossos o nans
- 18 Els capgrossos a Barcelona
- 19 Els gegants al món
- 20 Com s'hi pot participar?
- 21 Bèsties, diables i bèsties de foc**
- 22 Bèsties
- 23 El Seguici Popular de Barcelona
- 24 El Seguici Popular i la Mercè
- 25 El Seguici Popular i Santa Eulàlia
- 27 Altres bèsties de Barcelona
- 28 Com s'hi pot participar?
- 29 Diables
- 33 Els diables a Barcelona
- 33 Diables a Llatinoamèrica?
- 34 Bèsties de foc
- 34 Les bèsties de foc a Barcelona
- 35 Com s'hi pot participar?
- 37 Castells, castellers i castelleres**
- 39 Parts d'un castell
- 40 Tipus de castells
- 41 La música dels castells
- 43 Els castells a Barcelona
- 44 Les diades castelleres de la Mercè
- 44 La diada castellera de les festes de Santa Eulàlia
- 45 Els falcons
- 45 Els falcons a Barcelona
- 45 Castells fora de Catalunya?
- 46 Com s'hi pot participar?
- 47 La cobla i la sardana**
- 48 El instruments tradicionals
- 53 La sardana moderna i la necessitat d'una nova cobla
- 55 Els instruments de la cobla
- 57 Les músiques de la cobla
- 59 Les cobles de Barcelona
- 59 La cobla per la Mercè
- 60 La cobla per Santa Eulàlia
- 60 Com participar-hi
- 61 El flamenc**
- 62 Els gitanos a Barcelona
- 65 L'art del flamenc
- 66 El flamenc a Barcelona
- 67 Música, cant, ball
- 69 El flamenc a les festes de la ciutat
- 69 Com s'hi pot participar?

06

Q Q

06

6

Quaderns del
Consell de
Coordinació
Pedagògica

Quaderns
del Consell
de Coordinació
Pedagògica

Les Cases
de la Festa
a Barcelona:
imatgeria,
foc, dansa i
música

Edició:

Institut d'Educació i Institut de Cultura
de l'Ajuntament de Barcelona

Text:

Jordi Puig i Martín
Jordi Quintana i Albalat

Coordinació:

Direcció de Promoció Educativa. Institut
d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona

Il·lustracions:

p.7. Els gegants per Corpus, acompanyats
d'un flabiolaire. Gravats del s. XVII. Extret
de Jan Grau, 1996.

p.12. Mitja cobla de sac de gemecs, flabiol
i tamborí. Lola Anglada. Extret de: Curet,
Francesc. (1957). *Visions Barcelonines.
1760-1860. Costums Festes i Solemnitats.*
Barcelona: Dalmau i Jover.

p.23. Bestiari històric de Barcelona.
Coordinadora de Gegants i Bestiari
de Ciutat Vella.

p.31. El ball de diables del Vendrell.
Salvador Arroyo, 1990.

p.39. Il·lustradora: Aina Pla Planas

p.56-57. Instruments de cobla. Palau
de la Música - Orfeó Català

Disseny Gràfic:

Jordi Salvany

Impressió:

Tallers Gràfics Vigor

DL: B.10454-2013

CONSELL DE
COORDINACIÓ
PEDAGÒGICA

BARCELONA

Ajuntament
de Barcelona

Cases de
la Festa